

802698



Százszorszép Könyvek

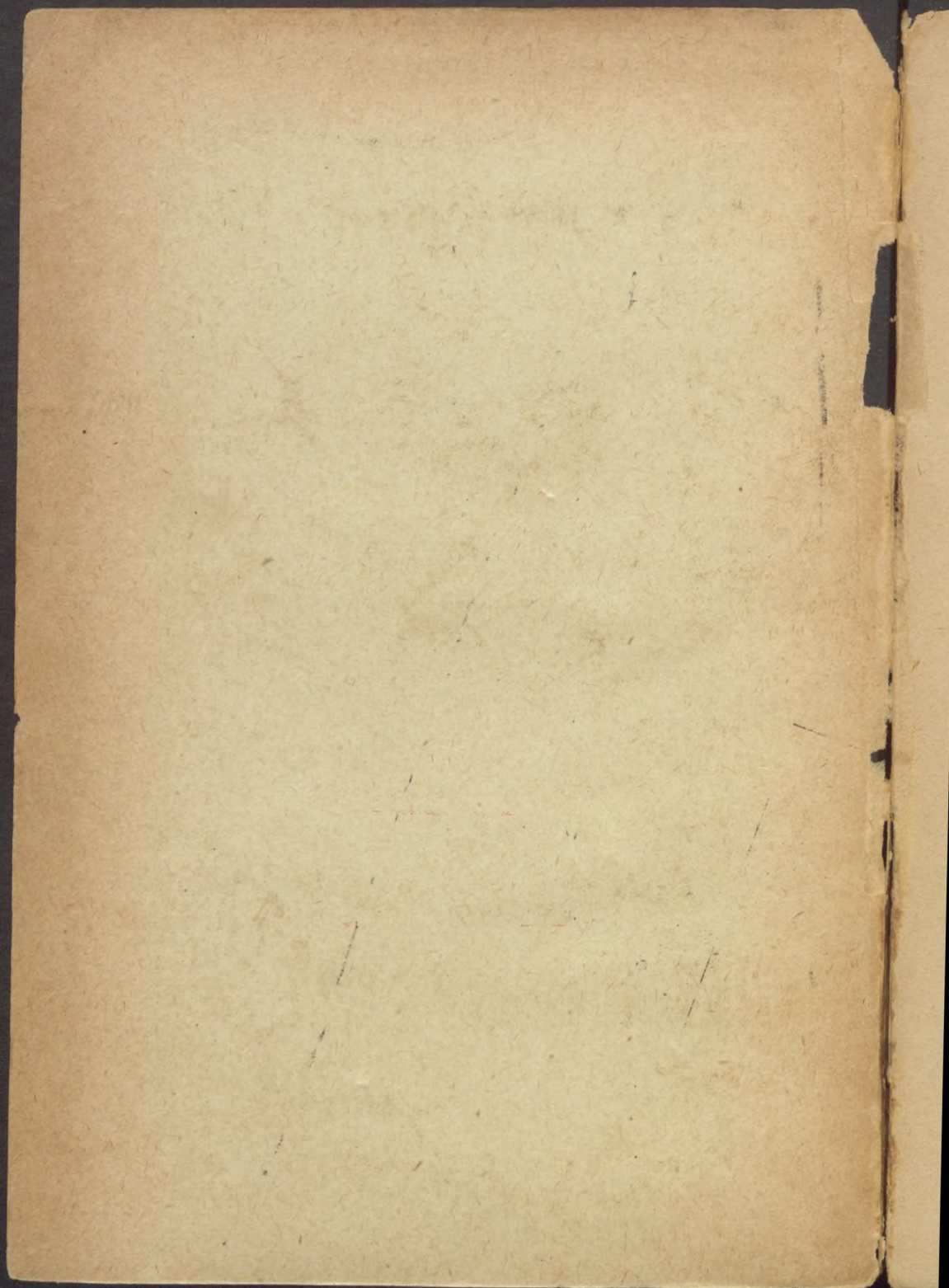
MAGYAR LÁNYOK
K Ö N Y V T Á R A

*

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA

Mikes menyasszonya

SINGER ÉS WOLNER IRODAI MI INTÉZET RT. KIADÁSA

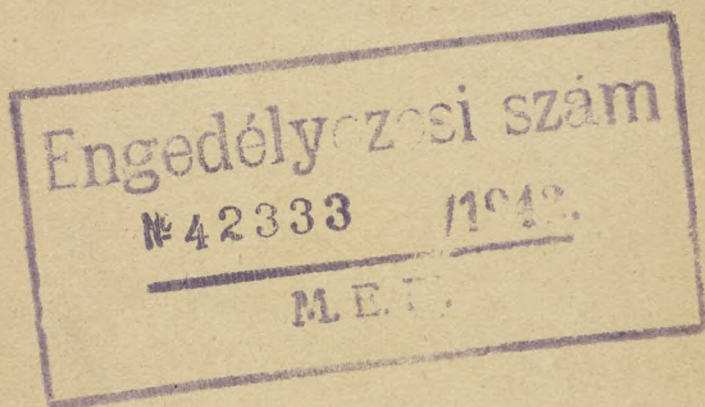


MIKES MENYASSZONYA

REGÉNY

IRTA

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA



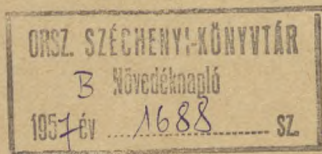
BUDAPEST

SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.

KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot

302698



A legelterjedtebb magyar leányifjúsági hetilap a

MAGYAR LÁNYOK

Kiadóhivatal: VI., Andrásy út 16.

4251.32. Hungária R. T. Budapest.

ELSŐ FEJEZET.

A zágoni kuria.

Az óriási havasok mintha komor védőbástyaként vették volna körül a kis székely falut, Zágont. Ugy pihent csöndesen a falu a nagy havasok alján, mintha el lenne zárva minden bajtól, véstől, háboruságtól, mely ott kint a nagy világban dul.

Pedig nagy szó ez az Urnak 1704-ik évében. Ha a nagy, zord havasok körül nem fognák a kis Zágont, talán itt is jól lehetne látni, hogy piros az ég határa köröskörül. Egy halálraitélt nemzet harcol ott kint, hogy az uralkodók önkényétől, az Ur Isten igazságához appellálva, kivívja jogát a szabad élethez.

Zrinyi Ilona fia már kibontotta a zászlót és elindult útján, előre. Utján, mely még maga által sem sejtett magasságokba és még maga által sem látott fenséges dicsőségbe vezette. A férfi, ki a Thököly kezéből kicsavart zászlót megint fölemelte és a nemzet élére állt, akkor lett legnagyobb, mikor azt irták róla, halvégzete lesujtott reá és mindenét elvesztette. Elvesztette Erdély koronáját, Magyarországnak háromnegyedét, mely az ő családi birtoka volt, hercegi címét, sőt elvesztette feleségét, gyermekeit, mert ezektől mind meg kellett fosztatni, hogy az őt megillető helyre juthasson. Az álmok, a vágyak világába.

Ha itthagytá Erdély trónusát, elfoglalta birodalmát a mesék, a mondák világában. Ha hontalanná lett hazája földjén, beköltözött minden magyar szívekbe és ha el kellett mennie testi valóságában; ő lett egy nemzet szabadságideálja, a jobb jövő várásának szimbóluma, az igazságos életre való örök appellálás ereje.

Rákóczi Ferenc akkor lépett fel a legmagasabb oromra, mikor bukását hirdették és akkor lett minden magyar szív, lélek, álom, remény, jövő fejedelme, mikor kimondották, hogy neki és vele bujdosott társainak nincs immár helye a magyar földön.

*

1707-ben még magasan lobognak Rákóczi Ferenc zászlói. Mellette hű barátja, Bercsényi Miklós. Hozzá csatlakozott már Károlyi Sándor, az Andrásyak, Eszterházy, Forgách és a történelem legfényesebb nevei. A legkitünőbb vezérek vezetik a kuruc sereget, Vak Bottyán, Béri Balogh Ádám, Czelder Orbán, Ocskay László... Nevek, melyekhez annyi sok dicső és annyi szomorú emlék tapad...

Ott ragyog a kurucok csillaga fent a magasságban és a zágoni udvarházban levelet kap a házigazda: Kövesdi Boér Ferenc.

Tulajdonképpen nem is neki szól a levél, hanem feleségének, Torma Évának. De hát külön irás jött a felesége nagybátyjától, Huszár Boldizsártól, hogy előbb ő olvassa el ezt a levelet, csak azután, ha úgy találja jónak, adja át feleségének, Éva asszonynak, a Mikes-gyerek édesanyjának.

És Boér Ferenc megint átolvassa a levelet. Pedig Isten tudja hányszor átnézte már, mióta a reggeli lovas ember megérkezett. Mindenféle hivatalos irásokat hozott, de bár volt köztük néhány igen fontos és Boér Ferenc egész vagyonát érintő, korántsem okozott neki olyan gondot, mint sógorának levele, melyet újra meg újra elővett.

Szerencse, hogy felesége, Éva asszony úgy bizik benne. Mióta oltár elé vezette Mikes Pál özvegyét, a szép Torma Évát, az asszony mindent reábizott.

— Kegyelmed tudja, hogyan van jól, — szokta mondani az urának, — nekem minden bizodalmam kegyelmedben van. Mindig csak úgy cselekedjék, ahogy jónak látja.

Hát hiszen nem is vethetett ő eddig saját szemére semmit. Pedig igaz, jámbor keresztény ember létére szigorú bírója volt magának. Szegény Mikes Pált a császáriak elfogták és kivégezték. A fiatal asszony ittmaradt egyedül, az árva Kelemen fiúval. Boér Ferenc mint jó szomszéd, segített az özvegynek a hátra maradt birtokot rendben tartani.

Bizony elég baja volt vele. Mert Mikes Pál, mint Thököly Imre hűséges embere, mindenütt a vezérrel járván, nem sokat



Magasan lobognak Rákóczi Ferenc zászlói.

törődött földjével, birtokaival. Talán minden szét is szóródik, ha Mikes kivégeztetése után Boér Ferenc uram erős kézzel meg nem fogja a gyéplőt. És meg nem magyarázza úgy a haszonleső szomszédoknak, mint a magukat fej nélkül tudó cselédségnek, hogyha a birtok ura el is költözött e földi világból, az özvegy meg a kis árva öröksége szigorú őrizet alatt van. Ő vigyáz reá és fog is vigyázni, míg csak szemét le nem hunyja. Ő maga: Boér Ferenc.

Nem volt eleinte egyéb szándéka, minthogy nagylelkűen pártfogásába vegye azokat, kikre olyan súlyosan ránehezedett a sors keze. Az Ur Isten rendelése volt aztán, hogy szive egyre jobban megkedvelte a bánatos, fiatal, szép szőke özveget, meg az élénkszemű, kedves, okos, csintalan fiút, a kis Kelemen.

Az özvegy eleinte hallani sem akart új házasságról. Ugy érezte: az ura halála gyógyíthatatlan sebet ejtett szívére. De hát multak az évek. Boér Ferenc hűséges gondoskodása nagyon meghatotta. És édesanyja, testvérei, mind arról beszéltek, hogy férfiember kell a házhoz, aki megvédelmezzé az egyedül maradt asszonyt, meg árva gyermekét.

— És hol találhatnál becsületesebb, igazabb, téged jobban megbecsülő férfiembert, — mondták az atyafiak — mint ezt a Boér Ferencet, ki már hosszú esztendőök mulása után is lám milyen hűséges szívvel áll szolgálatodra és hogy gondoskodik a kis Kelemenről, mintha csak a tulajdon édes gyermeke volna.

— Az ám, a kis Kelemen... — sóhajt fel az özvegy, — ma-holnap kinő a gyereksorból s akkor bizony férfikéznek kellene irányítani sorsát, előmenetelét.

De hiába, mégsem bírta magát elhatározni.

Ebben az időben látogatta meg Zágónban egyik távolabbi rokona: Csapó András özvegye. Bizony ő megmondta a fiatal asszonynak:

— Nem jól teszed te Éva, hogy visszautasítod ezt a derék embert, ezt a Boér Ferencet. A szeméből is látom, hogy jó urad lenne.

— Nem akarok én férjhez menni édes néném, ha már az uram így árvaságra hagyott.

— Ez az Isten rendelése volt Éva hugom, — felelt Csapóné szeliden. — Ez ellen hiába zúgolódunk. Ugy kell elfogadni az áldást is, a csapást is, mint az ő szent adományát.

Aztán egy pillanatnyi csönd után folytatta:

— A temető édes fiam mozdulatlan, az élet meg megy a maga rendes útján. Ezt mondtam én édes fiam az én Juliánna

leányomnak is, aki éppen mint te, fiatalon vésztette el az urát. Hallani sem akart új házasságról, aztán látod hogy férjhezment, milyen boldogan él Kőszegi Pállal.

Torma Éva önkéntelenül is elmosolyodott. Nagyon szerette Juliánnát, örült boldogságának.

— Hallom, szép kis leánya van, — mondta aztán.

— Az ám, a kis Zsuzsika és — mondta a néni nagyanyai büszkeséggel, — bizony édes fiam, ha te azt a kis piros orcájú Zsuzsikát meglátod...

Aztán hirtelen elnevette magát:

— De hát persze, hogy meg fogod látni minél előbb. Julianna azt izeni, hogy a jövő héten elindul Háromszékből, a kis gyerekekkel együtt. Aztán majd ő beszél a fejeddel...

*

A fiatal Kőszegi Pálné csakugyan megérkezett. Édesanyját már nem találta ott, mert az továbbutazott atyafi látogatóba. De ha ottmaradt volna Zágonban, még az ő nagyanyai szíve is megelégszik azzal a lelkes fogadtatással, mely a kis Zsuzsit várta.

— Ez a legszebb kisleány, akit életemben láttam, — mondta Torma Éva és összevissza csókolta a Zsuzsika piros arcát.

— No de olyan csak nincs, mint a te Kelemen fiad, — ingerkedett Julianna asszony barátnőjével.

Éva elmosolyodott a tréfára, de aztán komolyan mondta:

— Kelemen fiu, nála nem az a fontos, hogy tetszetős ábrázata legyen, hanem hogy bátor szívvel álljon meg helyén, miként állt megboldogult édesapja, meg minden nemzetsége. No de hogy éppen itt van, — tette hozzá nevetve. No te Kelemen, farkast emlegettünk és kert alatt jár. Csókold meg szépen a kis Zsuzsika hugodat.

Kelemen ebben az időben tizesztendő volt, éppen hat évvel idősebb Zsuzsikánál.

Kőszeginé tíz napig maradt Zágonban. Mit beszélt ezalatt az idő alatt a két fiatal asszony, azt nem lehet tudni. Mikor elbucsztak, mind a kettő sirt, de az arcuk nem volt bánatos. Nagy szeretettel megélelték egymást.

— Éva, — mondta Julianna asszony, mikor a szekér is előállt, — aztán el ne felejtsd, amit mondtam.

Éva asszony intett a fejével, hogy nem fogja elfelejteni.

— Aztán fogadd meg a szavamat.

— Azt nem ígérem, — felelt csöndesen Éva, — hanem gondolkozni fogok rajta.

Többet nem beszéltek, Julianna felült a kocsiba a kis Zsuzsival, aki még onnét is csókot dobált le mindenkinek. A lovak megindultak és Julianna megegyyszer leszólt:

— Hát csak gondolkozzál rajta Éva. A jó Isten világosítsa meg gondolataidat.

Augusztusban vett bucsut a két fiatal asszony és ujesztendőre özvegy Mikes Pálné, született Torma Éva örök hűséget esküdött Kövesdi Boér Ferencnek.

*

És Torma Évának sohasem volt oka megbánni, hogy Boér Ferenc felesége lett. Hűséges, jó barát volt és hűséges, jó, gyöngéd szerető férj lett belőle, kinek csak egy gondolata volt, hogy tehesse boldoggá feleségét.

És ha azok, kik az örök nyugalom honába költöztek, tudnak valamit a mi dolgainkról, Mikes Pál is csak meglepődéssel nézhette, hogy Kelemen nagyon jó és gondos apát kapott. Boér addig is nagyon szerette a fiút, de most, mint gyámja és apja helyett gondviselője, még inkább rajta volt, hogy a fiu ugy a jó erkölcsben, mint a világi tudományokban mindig kellő vezetés alatt legyen.

A legjobb papi iskolába küldte tanulni s hogy testi ügyességben, fegyverforgatásban is kellő gyakorlata legyen, nagy főúri házakhoz küldte, ahol a többi nemes apródokkal együtt tanulta meg mindazt, amit a tizenhetedik század végén és a tizen-nyolcadiknak elején, feltétlenül szükségesnek ítéltek minden nemes ifju ember számára.

És az ifju Mikes Kelemen nem is maradt hátra sem a tornában, sem a vitézi játékokban, sem a bajvívásokban. De mégis legnagyobb örömét a könyvekben lelte. A jezsuiták iskolájában ő volt a legkitünőbb tanuló.

A főrangu udvaroknál volt már könyvtár, levéltár és Kelemen, ha csak tehetette, ide vonult vissza. Nagyon könnyen tanult mindent, de különösen nyelveket. A latin szöveget úgy értette, mint saját anyanyelvét és mert az akkori tudományos könyvek, — de még a szépirodalmiaknak egyrésze is — latinul íródott, Mikes Kelemen előtt, mikor a könyveket és a régi írásokat bujta, éppen ugy egy titkos birodalom tárult fel, mint a ka-

lifa előtt, ki a varázslók fejedelmétől kapott gyűrűt ujján megforgatta.

Boér Ferenc maga is képzett, sokat látott ember volt, de gyámfia tudása és tanulni vágyása bámulatba ejtette.

És mert úgy ragaszkodott nevelt fiához, mint igazi gondos apa gyermekéhez, gyakran eszébe jutott: nem volna-e jó Kelemen kiküldeni messze idegen országokba, hol tovább tanulhatna, fejlődhetnék és ki tudja, milyen nagy, világhírű tudós válnék valaha belőle?

De mégsem hozta ezt elő feleségének.

Tudta, hogy Éva teljes lélekkel csügg fián és talán belebetegednék az elválásba.

Azonfelül Kelemenre szép birtok, nagy gazdaság vár édesapja után. Ami Mikes Pál után maradt, azt Boér Ferenc szorgalma, gondossága, lelkiismeretessége jól felgyarapította. Ha külső országokba szakad, kire marad itt majd a föld gondozása, a birtok egybentartása? Egy Mikes-vérből származó férfinak ez nemcsak joga, de kötelessége is.

Ha esetleg a fiu maga kíváncznék? ... De ő nem vezetheti erre felé gondolatait. Nem mondanák-e az emberek: a mostohaapa el akarta távolítani a fiút, hogy aztán szabadon gazdálkodhasson és rendelkezhessék a vagyonnal?

De ha még azzal nem is törődnek, amit az emberek beszélnek, vajjon az ő lelkiismerete is nem azt mondja, hogy meg kell várni, míg a fiu nagykoru lesz, akkor át kell adni neki minden javát és azután Kelemen maga határozzon, mit akar csinálni?

Igy hát eltemette tervét, a fiút nem küldte külföldre. A kitűnő papi iskolában, meg az előkelő magyar és erdélyi főurak házába is kiművelődött Mikes Kelemen. Olyan leveleket írt haza Éva asszonynak, meg Boér Ferencnek, kit apjaként tisztelt, szeretett, hogy az édesanyja az örömtől és büszkeségtől sirva mutatgatta a szomszéd udvarházakban és az atyafiság között.

De Boér Ferenc is büszke volt Kelemen írásaira. Mint férfiember nem mutatta ki úgy meghatottságát, mint Éva, de biztosra vette, hogy a serdülő ifju, aki ilyen csodálatos mélyen gondolkodik a világról, a természetről, aki olyan világosan látja az embert, amint áll kétségei vívódásai között, minden pillanatban új keresztúton és választás előtt, kitűnő férfi lesz. Milyen mély gondolatok! És Boér Ferenc álmélkodva forgatja az ifju leveleit, hol a mély gondolatok mellett ott vannak a találó, humoros, elmes megjegyzések. Ez az ifju nemcsak a nagy emelkedett esz-

méket, de az élet mindennapos kicsinyes dolgait is jól megfigyeli. Néha gúnyolódik felettük, néha mosolyog rajtuk, máskor szánakozó gyöngédséggel említi fel őket. De minden felfogásban ott van — még ha gúnyolódik is, — ha tréfásan játékot űz a gyöngeséggel és a benne levőkkel, — minden során keresztül-tör a megértés és megbocsátás. Kész férfi ez a gyermekifju.

És a kész férfi tud nagyon is vidám, mulattató lenni. Mikor beszámol a sok minden furcsaságról, mit idegen környezetében, idegen emberek között lát, hall, tapasztal, Boér Ferenc arra gondol, hogyha ezeket az írásokat könyvbe összegyűjtve kiadnák, nemcsak ők, de az idegenek is nagy szívbeli gyönyörűséggel olvasnák.

De hát erről legfeljebb feleségének, Éva asszonynak beszél, mert a fejlődő ifju lelket nem kell elbizakodottá tenni. Különben is a külföldre való kiküldésről lemondva, Mikes Kelemennek nem az lesz a dolga, hogy szép leveleket írjon, már akár az atyafiság, akár az idegenek gyönyörködtetésére. Neki birtokát kell rendben tartani, ügyesen gazdálkodni, hogy őseitől örökölt földje ezekben a zürzavaros időkben is megmaradjon. A levélírás, hát az most jó időtöltésnek, meg hogy szülőinek örömet szerezzen a küldött hírekkel, de később ki törődik az efajta hiábavalóságokkal?

Igy gondolkodott a jó Boér Ferenc és nem sejtette, hogy föld, birtok, ország, minden elveszhet, de Mikes Kelemen levelei élnek és élni fognak, míg csak magyarul beszélő ember lesz ezen a földön.

MÁSODIK FEJEZET.

Kelemen születésnapja.

Gyönyörű napsugaras szeptemberi reggel virradt a zágoni kuriára. Az udvaron nagy volt az élénkség. Mindenki izgatott és mindenki örül. A ház kedveltjének, Kelemen ifju urnak tizenhatodik születésnapját fogják ünnepelni.

A nagyasszony már kora hajnal óta talpon van. Máskor sem szokott sokáig aludni, de ma korábban kel a szokottnál is. Sok vendég gyűlt ma Zágonba. Atyafiak, jóbarátok, mind Kelemen napot jönnek ünnepelni.

Hiszen minden évben kedves ünnepe a Mikes-háznak a

Kelemen születésnapja, de ma a tizenhatodik nagy ünnepséggel van összekötve.

Boér Ferenc uram folyamodott az erdélyi kancelláriához, hogy nagykoruvá nyilvánítsák gyámfiát, Mikes Kelement. Hadd vegye át a fiu apai örökségét, hiszen olyan okos, megfontolt, komolyan és erkölcsösen gondolkozó, bátran önállóvá lehet tenni.

És Boér Ferenc senkinek sem mondja meg, hogy megjött a kancellária válasza, mely Mikes Kelement nagykoruvá nyilvánítja. Boér Ferenc a születésnap vacsorához szánta a hirt meglepetésképen.

Csakhogy ezt a meglepetést nagyon furcsán megzavarta egy Magyarországból jött levél. A levelet ama Huszár Boldizsár küldte, ki több mint egy esztendeje Rákóczi Ferenc fejedelemhez kötötte a sorsát és mint a fejedelem benső, bizalmas embere követi mindenfelé Rákóczit.

Ime most is az érsekújvári táborból írja a levelet, melyet Boér Ferenc olyan nagy aggodalommal olvas, ki tudja már hányadszor:

„Kedves Ferenc sógor!

Nagy örömmel értesültem leveledből, hogy mindnyájan jó egészségben vagytok. Isten ő szent felsége kegyelme tartson meg tovább is benneteket és őrizzen meg titeket minden bajtól, — mit ma bizony nem kell messzire keresgélni.

Különös nagy örömmel hallottam hirt Kelemen öcsémről. Nem tagadom, vén katona vagyok, de úgy vert a szívem a büszkeségtől, mikor levelednek azt a részét olvastam, mely róla szólt, mintha Rajta-Rajtát kommandiroztak volna. Hogy megboldogult apjának, az én szegény sógoromnak és Éva hugomnak jeles virtusait és képességeit látod e fiuban újra élni, az csak dicséretére válik neki, de főként dicséretére válik a te nagy lelkednek és emelkedett szivednek, mely igazi apai szeretettel óvta, gondozta, nevelte a fiut.

És most ime nagy szerénykedve magadat meg sem emlited. Pedig bizony én mondom neked, — ki vén katona létemre sem a hízélgést, sem a hazudozást nem ismerem, — ha a Kelemen fiu ilyen minden ékes erényekben dus, mintahogy irod, legfőképpen a te érdemed az és senki másé. De nem irok erről többet. Jól ismerlek, nem szeretted hallani még a jogos elismerés hangját sem. Beszéljünk hát a Kelemen gyerekről, mert tudom, a te szivednek éppen olyan kedves

ez a fiu, mintha tulajdon magzatod volna. Hogy nagykoruvá nyilvánítottad, — ha ezt valóban megérdemli, — az ellen nincs kifogásom. Te tudod, mit érdemel a fiu. Ha érdeméért megjutalmazod, annak mindnyájan örvendünk. Szerettem volna magam is elmenni Kelemen öcsém tizenhatodik születésnapjára, de a fejedelem szolgálata ideköt. Most várjuk a francia követet. És a francia nyelvet jól beszélő tiszteket a fejedelem el nem bocsájtja. Így hát levélben mondom el, mit előszóval szerettem volna veled — kedves sógor — megbeszélni. Sokat irtál már nekem régebben Kelemen szép tehetségeiről és arról, hogy bár — mint nevéhez, fajtájához és származásához illik, — a fegyverforgatásban is egy Mikeshez illően viseli magát, főgyönyörűsége mégis a könyvekben vagyon. Szép formás mondásokban tudja leírni mindazt, ami körülötte történik, amit gondol.

A fejedelemnek szüksége volna egy hűséges íródeákra, akinek bizalmas leveleit diktálhatja, kinek állhatatos hűségében mindenképpen megbízhatik. Mikor én ezt Bercsényi uramtól meghallottam, mindjárt arra gondoltam, megírom neked: hátha Kelemen feljönne a fejedelem udvarába? Szép tudását itt mindenképpen fejlesztheti, a fejedelem környezetében, a latin mellett más nyelveket is megtanulhat, ha kedve van hozzá. A felséges urat minden útjában elkíséri. És mint okos ember, jól tudod, sógor, hogy a sok utazással még talán több okulás ragad reánk, mint amennyit a könyvekből meritünk. Az ifju, ha méltó lesz reá, a fejedelem asztalánál eszik, itt jó viselkedést lát és tanul. A nemes apródokkal tornában, bajvívásban gyakorolja magát, a felséges urat vadászataira is elkíséri. Azonfelül — ezt különösen mondd meg Éva hugomnak, — a legerkölsőbb és legildomosabb társaságban van, mert a felséges fejedelem a legszigorubban vigyázz a jó erkölcsökre és az ildomos viselkedésre. Fontoljátok meg levelem tartalmát. Én úgy érzem, nagy kitüntetés és szerencse vár a fiura, melyet kár volna elmulasztani.

Éva hugomat, a Kelemen fiut és Téged kedves sógor atyafiságos szeretettel ölel

Boldizsár.

Hát bizony elég oka volt Boér Ferencnek arra, hogy elgondolkozzék Huszár Boldizsár levelén.

Boldizsár sógor bizonyára a legjobbat akarja Kelemen számára. Az is bizonyos, hogy Boldizsár egyike a legbecsü-

letesebb, legtisztább lelkeknek, minden szavában meg lehet bízni. Ha ő azt mondja, hogy Rákóczi Ferenc udvarában Kelemen testi jóvoltára és lelki fejlődésre nézve illő gond leszen, hát akkor az bizonyára úgy is van.

Es a fejedelem személye? Boér Ferenc nagyon jól tudta, hogyha járt nemes, tiszta, önzetlen ember itt a földön, hát az akkor bizonyára Zrinyi Ilona fia.

— Mindenekhez jó, kegyelmes és igazságos, — mondották a fejedelemről. Még ellenségei is legfőljebb hallgattak, mivel-hogy rosszat róla mondani senki e világon nem tudott. Hátha mindenekhez jó, kegyelmes és igazságos, miért lenne másforma Mikes Pál árván maradt fiához? Ama Mikes Páléhoz, ki a Zrinyi Ilona második férjének, Thököly Imrének csapatában szolgált és a kurucvezér személye iránt tanusított hűsége miatt érte a kínos, kegyetlen halál.

Es mégis? ... Boér Ferenc megrázta fejét.

— Mert hiszen itt várja Kelemen a szépen rendben tartott Mikes-birtok. Csak bele kell ülni és nyugodtan gazdálkodni. Ez a Zágon olyan jól meg van óva a nagy havasok háta mögött, ide még a háborúnak is csak hire jut el. Hát az ember reménykedve és bizalommal várhatja a dolgok jobbrafordulását. Boér Ferenc okos, megfontolt, higgadt ember. Teljes lelkéből, szívéből óhajtja a magyar ügy győzedelmét és a fejedelem megkoronázását, de hát, — mint szokta mondani, — mindenki nem mehet a harctérre, kell aki idehaza dolgozzék, mert különben felborul minden rend és éhenhal a harcoló sereg. Az ember a békés munkában éppen úgy teljesítheti kötelességét, mint a harcmezőn. És bár Mikes Pál fia semmiben sem marad el fegyverforgatásban a többi fiatal legény mögött, mégis mintha inkább a könyvekben való buvárkodáshoz volna kedve. Igaz, hogy Boldizsár sógor szerint a fejedelem oldalán ebben is lehet része. Csakhogy?!

A fejedelem csillaga fényesen ragyog. A francia király most küldi követeit, hogy szövetséget kössön vele. A nagy francia király, XIV. Lajos, kit Napkirálynak neveznek, nemcsak hazájában, hanem egész Európában, úgy tárgyal II. Rákóczi Ferencsel, mint vele egyenrangú uralkodóval. A fejedelem csillaga ott ragyog magasan, tündöklően az égboltozaton... de Boér Ferenc uram nem gyermekember, látta ő már a kurucok csillagát magasan, fényesen ragyogni Rákóczi Ferenc mostohaapja, Thököly Imre alatt. Sőt látott már eféle szövetségi követküldést is. Akkor nem a franciák királya küldte, hanem a törökök szultánja. XIV. Lajost Napkirálynak hívják, de Mahmudot meg győzhetetlennek

hívták. Aztán mégis bujdosva szökni kellett Thököly Imrének és bujdosnak a szegény kurucok, akiket úgy üldöztek, mintha nem is szerencsétlenül járt vitéz katonák, hazájuk szabadságát védő magyar harcosok, hanem veszett farkasok lennének, akiknek fejére vérdíj van kitűzve. Jaj annak, aki kézre kerül, kinos halállal hal meg, mint Mikes Pál, de nem jár jobban, aki erdőben, mezőkön bujdosik, hóban, fagyban, sárban vonszolja elgyöngült, eléhezett testét és kétségbeesett, immár semmit sem váró lélekkel néz a holnap elé.

Lehanyatlott a fényesen ragyogó csillag... És még talán az járt jól, akit gyorsan utólért a megváltó halál. Mint a szegény Mikes Pált, akinek ott kellett hagyni fiatal életét, szépséges feleségét, kis fiát és ifjúságában kegyetlen, kinos halált hálnia, mert a császáriak kezébe került. És most az árván maradt fiu is induljon el a veszedelmes ingoványos uton?!...

Igy töprenkedik, gondolkodik magában Boér Ferenc és még mindig nem tudja, mit is fog válaszolni sógorának, Huszár Boldizsárnak?

A küldöncöt itt tartja és kiadatja a parancsot, hogy az embert és lovát lássák el minden jóval. A ház asszonya is külön intéz egy pár szót a vitézhez, hallja, hogy levelet hozott Rákóczi táborából, de nem tartja illendőnek tudakozódni. Az ő édes jó ura ugyanis elmondja, ha reá tartozik. Ha pedig nem akar róla beszélni, bizonyára megvan reá az oka.

Torma Éva nehezen határozta el magát, hogy ifju férje, Mikes Pál után, az özvegyi fátyolt levesse, de mikor Boér Ferencnek nyújtotta a kezét, úgy bizott benne, mint magában a meglevenült igazságban. Kezébe adta a saját, — ami ennél sokkal többet jelentett, — kis fia sorsát. És Torma Évának soha, sem akkor, sem később — pedig hosszú évtizedeken át élt Boér Ferenc oldalán, — nem volt oka megbánni, hogy így cselekedett.

Boér Ferenc fel s alá jár-ke-l a kertben, vivódik felzaklatott lelkével és arra gondol, miként, hogyan tudassa a levél tartalmát feleségével? Mert hogy mégis csak neki, az anyának kell itt határozni.

— Az ő joga és az ő kötelessége ez, — mondja magában Boér Ferenc és mert már teste-lelke eltörődött a sok vivódásban és gondolkodásban, bemegy a kerti lugasba, hogy ott kipihenje magát.

És mikor már leült a nagy lócára, akkor veszi észre, hogy a lugas másik részében is vannak. Látni nem láthatja őket, a deszkafal, meg a sűrű, nagy szőlőlombok egészen kétrészté osztják a kerti lugast. Azok nem veszik észre, hogy valaki belépett, mert nyugodtan beszélnek tovább.

Boér Ferenc már éppen köhögéssel akar jelt adni, hogy a lugas másik részében ül, de aztán megismeri felesége, meg barátnőjének Kőszeginének hangját. A felesége éppen az ő nevét mondja ki. No hát ezt aztán meg lehet hallgatni köhögés nélkül. A feleségének nincs és nem is lehet titka előtte soha.

— Persze, az uramnak ilyesmiről nem merek beszélni, — hallja feleségének kedves, csengő hangját — mert az uram amilyen okos, nagyelméjű ember, csak kinevetne. De hát mit értenek ehhez a férfiembernek? Ugy-e, Juliankám lelkem?

— Hát én nem vagyok férfiember, — nevet jóízűen Kőszeginé — de ha nem haragszol, édes Évám, én is mulatozok egy kicsit a te házassági tervezgetéseiden. A te Kelemen fiad tizenhat éves, az én Zsuzsikám meg tíz és aztán azt mondod, hogy milyen jó lenne, ha egy pár lenne belőlük. Nem gondolod, hogy egy kicsit korán elkezdted a tervezgetést?

— No, no, — mondta Éva asszony és lehetett hallani a hangján, hogy ő is mosolyog — hiszen nem mondtam én, hogy holnap már menjünk a paphoz. Van időnk várni. De nem is tudod Juliánkám, milyen gyorsan elmúlik az idő... És én nem is tagadom, ezt a kis Zsuzsikát, mióta először megláttam, — pedig akkor még csak hároméves volt — mindjárt menyemnek szánatom.

— Köszönöm a leányom iránt való jóindulatodat, de látod, még az is fontos, hogy lesz, mint lesz majd, mire a gyerekek házasulandó korban lesznek? Nagy idő választ el még bennünket ettől, édes Évám... És ki tudja, tetszeni fog-e a te Kelemen fiadnak az én kis pisze leányom?

— Hiszen csak van szeme, hogy tessék, — mondta Éva asszony. — A Zsuzsika orrát pedig ne bánts, mert éppen az a kis pisze orra a legszebb rajta.

Nevettek mind a ketten, aztán a kulcsárné a háziasszonyt hívta és Boérné Kőszeginével együtt kiment a lugasból. Boér Ferenc, akarata ellenére is elmosolyodott, míg az asszonyok tervezését hallgatta.

Aztán felállt és hirtelen határozott:

— Meg kell mutatnom a levelet Évának, Aztán Kelemennel kell beszélünk. Nem gyerek már. Tizenhatodik évét betöltötte.

Nagykorunak nyilvánították kérésemre. Minden birtokát kezére akarom adni. Méltán és jogosan tehetne szemrehányást, ha elhallgatnánk előle, hogy minden kockázatos volta mellett is mekkora disz és dicsőség jutott osztályrészül. Tudományos voltának és jó erkölcsének híre immár messze földekre eljutott: Rákóczi Ferenc fejedelem hívja maga mellé benső, bizalmas embernek, udvari íródeákjának.

HARMADIK FEJEZET.

Mikes Kelemen bucsuja.

Hiába harcolt, erősködött Torma Éva, mikor a Huszár Boldizsár levelét végigolvasta, Boért Ferenc semmit sem engedett abból amit kimondott:

— Nem kedves Évám, — mondta határozottan, — Kelemen jogosan neheztelne, ha elhallgatnánk előtte a levelet. — Nem gyermek ő, hanem nagykoru ifju, mi már nem határozhatunk helyette.

— Itt olyan nyugodt, biztos életet élhetne a fiu...

És elborult az asszony szép, nagy kék szempárja. Első urának, Mikes Pálnak gyászos halálára gondolt. Torma Évát aztán megvigasztalta a jó Isten. Szerető, hűséges, gyöngéd hitestársat rendelve neki második urában, Boér Ferencben, aki — oh! szünes-szüntelen áldotta ezért Torma Éva az Ur Isten kegyelmét, — aki apja helyett apja tudott lenni Kelemennek. De a szivben nem halnak meg, csak csöndesen pihennek a régi keserves, gyászos emlékek... Egy szélfuvalat ime felkavarja őket és vérzik a seb, mint ahogy vérzett régen, mikor megtudta, hogy élete párját, kisfiának édesapját elvesztette.

De hangosan csak annyit mondott:

— Féltém a fiamat, nagyon féltém... Látod édes jó uram, én már olyan jól kitervelgettem magamban életének utját. Itt marad a zágoni kuriában és a te bölcs tanításod és vezetésed mellett dolgozik a Mikes-birtokon, őseitől reá maradt földjén. Aztán olyan hamar telik az idő, az ifjúból egy-kettőre férfi lesz, a gyermekből nagy leány. Mindig arra gondoltam én, lelkem uram, hogyha a két gyermek, Kelemen meg Kőszeginé leánya, Zsuzsika, úgy szívelnék egymást, mint amilyen szívesen elbeszél-



És amikor leült a nagy lócára, akkor veszi észre, hogy a lugas másik részében is vannak.

getnek most egymással, hát később, Isten segítségével és akaratával egy pár lehetne belőlük. Nekem Juliánka legjobb barát-nóm, Zsuzsikát ugy szeretem, mintha a tulajdon gyermekem volna és látod édes uram...

— Csak azt látom, — mondta Boér Ferenc nevetve is, meghatva is, — csak azt látom, hogy mérföldes csizmában nyargal a te eszed, édes feleségem. Kelemen még serdülő ifju, Kőszeginé leánya, Zsuzsika ki sem nőtte gyerekcipőit és te már menyegzőre készülsz. Jó, hogy a lakodalmi selyemköntöst meg nem rendelted.

— Hiszen arra az időre gondoltam, — mentegetődzött kissé zavartan Éva asszony, — mikor már házasulandó korba jutnak.

— Bár már ott tartanánk, — mondta most nagyon komolyan Boér Ferenc. — Ezekben a viharos időkben a legjobb ha már családi tűzhely köti le a férfiembert egy helyhez. Bár bizony néha ez sem segít.

Itt nagyon elkomorodott Boér Ferenc becsületes arca, mert neki is a jó Mikes Pál, régi kenyeres cimborája jutott eszébe. Azt bizony a családi életből, ifju felesége, kisfia mellől sodrota el a fergeteg, mely végigszánguldott Magyarországon és Erdélyen.

— Édes Évám, — folytatta aztán csöndesen, — te vagy az édesanya, ha te ugy határozol, hogy nem kell szólni Kelemennek, hát legyen a te akaratod szerint. Én hallgatni fogok, még azt is elviselem érted, ha Kelemen később szemrehányást tesz azért, mert eltettük nagybátyja levelét, mely őt a nagyvilágba hívta. Egyet azonban meg kell mondanom, én ha vállalom is érted a hallgatást, nem tartom helyes dolognak, nem tartom célravezetőnek sem. Amit mi ma eltitkolunk Kelemen előtt, azt a véletlen tudtára adhatja. Örökre nem tarthatjuk bezárva a zágoni udvarházban. Ahogy kilép az emberek közé, nagyon könnyen tudtára adhatják, hogy a fejedelem jó erkölcsének és tudományosságának hírért hallván, maga mellé rendelte benső bizalmas emberének. És akkor lehet, hogy mégis itt fog hagyni bennünket — és milyen keserű szívvél fog itthagyni. Ugy véli, csalódott szüleiben, akik eltitkolták az igazságot előle.

Az asszony szeméből kicsordult a könny, de aztán föl-emelte fejét és halk, fájdalmas, de biztos hangon mondta:

— Most is igazad van, édes uram, — mint mindig. Megfogadom tanácsodat. De előbb beszélek Kelemennel.

És a születésnap vacsora után már kezében volt Mikes Kelemennek a levél, melyet a fejedelem táborából küldött Huszár Boldizsár.

... És nem sok idő telt el, már utnak indult Mikes Kelemen Magyarország felé. Elhagyta a zágoni kuriát, hogy sohase lássa többé. Elhagyta jó nevelőapját, ki mindig gyámola, őrizője, gondozója volt. Elhagyta édesanyját, kinek utolsó kívánsága, — hogy fia fogja be lehunyó szemét, — teljesítetlen maradt. Mindazoktól, kiktől búcsút vesz, hogy rövid időn belül hazakerül, beláthatatlan messzeségekbe sodorta a végzet, csak...

Csak azzal a kis pirosarcu leánykával találkozott később, sokkal később, évek múlva, ki mosolyogva nyujtotta kedves kis arcát csókra a fiu felé, ki még akkor is lengette utána fehér keszkenőjét, amikor már Kelemen lova messze eltűnt a Zágonból kivezető kanyargós országuton.

*

Az ifjunak, ki kedvelt lovát, Öreg Pajtást kapta az utra, mintha még mindig a bucsu szavai csengenének fülébe.

Hej nem ment ám könnyen a válasz. Torma Éva ugy harcolt fiáért, mint az oroszlán. Elmondta neki Éva, hogy hogyan marad ő itt egyedül, ha fia elmegy. Kelemen szeme is könnybe borult, de aztán letörölte könnyeit és csillogó szemmel magyarázta, hogy a fejedelem tábora nincs a világ végén. Mindenki tudja, hogy Rákóczi Ferenc édesapaként bánik embereivel. Benső bizalmas íródeákjához meg bizonyára nem lesz kegyetlen, ha az engedelmet kér, hogy édesanyját, nevelőapját Zágonban fölkereshesse.

Ha a nagy veszedelmekről beszélt Torma Éva, Kelemen elmondta — amit maga sem hitt, — hogy a fejedelem udvara, különösen íródeákja, sohasem kerül tűzvonalba. Az íródeák, mindig a fejedelem mellett van, hogy följegyezhesse, ami körülötte történik, vagy megírhasa a leveleket, miket ura diktál neki. A fejedelmet ugysem engedik hívei veszedelmes helyre, ahol elfoghatnák, vagy sebet kaphatna.

Jól tudta bizony Kelemen, hogy ő most nagyon is messze eltér az igazságtól, de úgy gondolta, Isten nem veszi ezt neki rossz néven, hiszen csak édesanyját akarja megnyugtadni.

De bizony még a kis Zsuzsika édesanyja, Kőszeginé aszszonyom is segített Kelemen édesanyjának.

— Ha jó fiu vagy Kelemen, nem busitod édesanyádat. Itt maradsz Zágónban és mellette leszel öregségében.

— Édes Juliánka néném, — felelt Kelemen elfogult hangon, — a jó Isten látja lelkemet, hogy mennyire iparkodom édesanyám iránt való kötelességemet teljesíteni. De a fejedelem táborában éppen úgy engedelmes, jó és szerető fia leszek, mint itt. Ugy érzem, hogy kötelességem menni, ha uram és fejedelmem hív. Hiszem az Ur Isten kegyelmét, hogy megóv minden veszedelemtől, de a férfiembernek azt is vállalni kell, ha a kötelesség szólítja. Egészen bizonyosra veszem, hogy nem fognak ott szégyent vallani velem a fejedelem táborában, sőt talán éppen ott hozok majd új dicsőséget és tisztességet a Mikes-névre.

*

Mikes Kelemen bucsuzik a zágoni udvarháztól és hogy meghatottságát elleplezze, mosolyogva mondja Kőszeginé aszszonyomnak:

— Ne is tartóztasson engem Juliánka néném. Ha, mint hiszem és remélem, hirben, tisztességben meggyarapodva térek haza, legalább lesz bátorságom majd megkérni nénémasszonytól, kis hugomnak, Zsuzsikának kezét.

— Eredj te golyhó — nevet Kőszeginé tréfásan, meglegyintve Kelemen arcát. — Bábu való még az efajta kis leánygyermeknek, nem mátkagyűrű.

Kelemen azonban Zsuzsikához fordul:

— Visszajövök hozzád Zsuzsika, ha nagy leány leszel és ugy-e kis hugom, nem kapok kosarat?

Zsuzsika megrázza szőke fejét:

— Jobb volna Kelemen, ha el sem menne.

Bizony mindenki ezt mondja, de Mikes Kelemen szívében ég a vágy, megismerni a fejedelmet, akiről már annyit hallott. Új világot, új embereket látni. Új körülmények között élni. Hajtja előre a nyugtalanság, ami ott él minden alkotó teremtető ember lelkében.

Mikes Kelemen maga sem tudja mi üzi, hajtja ki a békés Zágónból? Miért tud ellentállni édesanyja kérésének, miért tudja megcáfolni nevelőapjának, Boér Ferencnek, okos, higgadt, szerető szavait, ki olyan jól elmagyarázza neki, hogy itthon is éppen úgy teljesítheti kötelességét, mint kint a világban. Itt is van elvégzendő munka, ami emberére vár. S a földre munkaközben

lehullt verejtek éppen olyan szent és becses, mint a védelmére kiontott vér. Isten rendelése, hogy hol kell teljesíteni kötelességünket, hol kell elvégezni munkánkat, a fő, hogy jól végezzük, jól teljesítsük.

Mikes Kelemen csak azt érzi, hogy mennie kell, hogy nálánál erősebb hatalmak viszik, ragadják előre, fölfelé, hogy hivatását, melyet a Teremtő neki szánt, betöltse.

Kora hajnal van. Az egész udvar fölkel a bucsuztatásra. Egyik jó lovaslegény, Száraz Feri kíséri az urfit. Feri egyidős Mikessel. Valaha együtt játszottak, még tavaly is vigan versengtek, hogy ki tudja a csikót legjobban hámba betörni? Feri az istállóknál, a lovak körül dolgozik, nagy szakértelemre tett szert, de azért elismeri, hogy Kelemen urfi sem „romlott” ám el a sok könyv között. Ma is acélos az ökle.

Ezt a legényt választották ki a zágoni udvarházban, hogy Kelemennel menjen, mikor megtudták, hogy a fiu szándéka megmásíthatatlan.

A hajnali hűs levegőben ott állnak Boér Ferenc, Éva asszony, Kőszeginé, meg a kis Zsuzsika. És ott áll az egész zágoni udvar, csak néznek a porfelhő után, melyet a lovasok vernek fel. Még távolról valahogy ki lehet venni alakjukat. Aztán egy kanyarulat, az utasok a havasok közé értek és az óriási hegyek eltakarják őket a zágoni kuria udvarán állók szeme elől.

NEGYEDIK FEJEZET.

A fejedelem udvarában.

Öt esztendő telt el azóta, hogy Mikes Kelemen alakja eltűnt a zágoni havasok között. Ezt az öt esztendőt Kelemen a fejedlem udvarában és mindig Rákóczi mellett töltötte. Az első pillanattól kezdve úgy adta át magát a fejedelemnek, mint aki örök szolgálatra kötelezte magát, mint aki teljes szívét-lelkét urához kötötte.

Ez az öt esztendő formálta Mikes Kelement azzá a férfiúvá, akinek a história tanítása megőrizte. Volt ideje élvezni a fejedelmi udvar ragyogását és látta lefelé való hanyatlását, a feltartóztatlan végkatasztrófát, mely az emberek sorsa mellett a nemzet életét is elföldelte.

Csakhowa a nemzetek halála, mig csak maguk nem szol-

gáltak reá sorsukra, mindig csak dermedés, ha ütött órájuk és hallik a parancsszó: „Kelj fel és járj“, vége a dermedtségnek és elindulnak utjukon.

Az ember? ... Ama fiatalon elindult Mikes Kelemen írja később évtizedek múlva egyik levelében. „A fa minden tavasszal kihajt és minden ősszel lehullajtja leveleit. De ki törődik az új tavasszal, a lehullt levelekkel, új rügyek vannak már a fán...“ A lehullt levél, azt sodorja a szél amerre kedve, szélye tartja. Ilyen lehullt levél a majthényi fegyverletétel után az a bujdosó tábor, mely a fejedelemhez kötötte sorsát. A fejedelem senkit sem hívott, senkit sem beszélt reá. Sőt férfias nyíltsággal megmondta, mit vállalnak magukra, akik Károlyi Sándor békekötése után még mindig nem teszik le a fegyvert és hozzá kötik sorsukat.

Mikes Kelemen volt az első, aki kimondotta, hogy soha sorsát az urától el nem választja. Aztán jöttek a többiek, az egyszerű zágoni nemes fiu mellett, nagy történelmi nevek: Bercsényi Miklós, Eszterházy, Forgách, a nagy híres vezérek, ifjú apródok, indult a tábor, hogy 1717 februárjában elhagyja Magyarországot.

Kegyetlen, hideg, embertelen tél volt. A hó befutta a bujdosók lábainak nyomát. Befutta és olyan jól eltemette, hogy soha többé a visszafelé vezető utat meg nem találták.

És Mikes Kelemen édesanyjára gondolt, kit az öt hosszú esztendő alatt egyetlenegyszer meg nem látogathatott.

Oh, eleinte a dicsőség mámoros napjai! Csak előre, mindig csak előre! ... Az íródeák alig győzi a dicsőséges, örömmel teljes följegyzéseket. Magasan ragyog a kurucok csillaga ... Ami Thököly Imrének nem sikerült, az sikerülni fog Zrínyi Ilona fiának ... Csak előre, mindig csak előre! ...

Aztán félelmetes ködfoltok veszik körül a csillagot. A külföldi szövetségesek, a francia, holland, török, mind-mind olyan bőkezűek, — mig ígéretetni kell. De mikor valamit be is kellene váltani az ígéretekből, visszatorpannak. A nép is fáradt a szörnyű vérvesztéstől ... Hiszen már a Thököly-féle fölkelés is annyira megviselte, hogy ha a bécsi kormány valósággal rémuralmat nem teremt a fölkelés leverése után, talán soha nincs elég erő a második kuruc háborúra? Így a végkétségbeesés hajtotta az embereket. Hiszen a halál sem lehet rosszabb az életnél, mely reájuk méretett Béctől.

A végkétségbeesés elől menedéket kereső táborot föllelkesíti, eggyé forrasztja a fejedelem nemes személye, önzetlensége,



A hajnali hűs levegőben ott állnak Boér Ferenc, Éva asszony, Kőszeginé,
meg a kis Zsuzsika.

hazaszeretete, szinte emberfeleti áldozatkészsége. „Jogosabban senki ember nem hivatkozhatott önzetlenségére és hazaszeretetére, mint a mi urunk, — írta róla íródeákja Mikes Kelemen, — ám ezt ő soha sem tevé.”

A választóvízben válik külön a nemes fém a salaktól, a szerencsétlenség az emberi lélek fajsúlyának választója. A bujdosó táborból sokan követték a fejedelmet, mert nem tehettek másképpen, mert idehaza még bizonytalanabb lett volna sorsuk, mintha Rákóczival tartanak, sokan mert rendíthetetlenül hitték, hogy Rákóczi szerencsecsillaga újra felgyullad és ekkor majd nagy jutalmat és kitüntetést kapnak hűségükért. Voltak akiket kalandor, nyugtalan vérük hajtott idegen földek megismerésére. Akadtak olyanok is, kik azt gondolták, hogy itt a fejedelem táborában, idegen udvaroknál védelmet, ellátást találva, megvárják, míg valahogy idő, alkalom nyílik a hazatérésre, sőt talán idegen országokba alkalmazást nyerhetnek és ott feldult életüket rendbehozhatják. Voltak aztán igen kevesen, akik sorukat mindenképpen Rákócziéhoz kötve elhatározták, hogy vele mennek ahová utja, végzete sodorja, vállalják az ő sorsát és hűségükkel, szolgálatukkal mindenképpen nekiadják magukat.

Ezek közé tartozott Rákóczi íródeákja: Mikes Kelemen is. A balsors talán még jobban urához forrasztotta, mint mikor a dicsőség és hatalom fényözönében járt fejedelme mellett. Olyan ifjan került Rákóczi oldala mellé és olyan hamar kinyílt szeme a keserű, józan, tiszta látásra. Látja, hogy a fejedelem nagy-lelkű bizalmával milyen sokan visszaélnék, emberfeletti áldozatait, mintha észre sem vennék, mindenki csak a maga baját, gondját hajtogatja. Látja az idegen követek kétszinű játékát. A magyar szabadságharc, nekik csak felhasználandó alkalom a Habsburg-ház letörésére. Különben pedig...

Különben pedig kinek fontos az, hogy Magyarország élve marad-e, vagy el kell fogadnia a halálítéletet, melyet a történelem kimond a népek és fajok számára, kiknek nem tudja immár hasznát venni az emberiség nagy közös kulturumkájában?

A fiatal Mikes Kelemen úgy látja, hogy csak jönnek-mennek az idegen országok követei Rákóczi udvartartásában. Hoznak is biztatást, ígéreteket bőven, pénzt is valamit, szűkösen, de a törvényes szerződés megkötését, a szervezett csapatokkal való segítséget, azt hiába várják. XIV. Lajosnak, a franciák nagy királyának követei állandóan itt ülnek a táborban. De haszon nem sok van belőlük egyéb, minthogy a kuruc főtisztek

közül sokan megtanulták a francia nyelvet. (Lám Mikes Kelemen is úgy beszéli már mint tulajdon édes anyanyelvét.) De a francia segítőcsapatok, — akár magyarul, akár idegen nyelven érdeklődnek irántuk, — bizony csak nem jönnek.

És az idegen segítség kérése mellett még mást is lát a fiatal Kelemen diák, ami miatt nagy bu keseríti szívét. Az emberek fáradtak, kimerültek, el vannak gyötörve. Békét szeretnének a sok vérzivataros, szörnyű esztendő után. A háboru a békés lakosságtól éppen olyan áldozatokat kíván, mint a harcoló katonáktól és az emberek úgy érzik, hogy nincs már miből áldozni.

Oh, hogy micsoda világot ismert Kelemen diák ez alatt az öt esztendő alatt...

Megtanulta, hogy az embereknek nem a bűnük a legnagyobb bajuk, hanem a szerencsétlenségük. Nem azért hagyják el urukat, fejedelmüket, — ki értük rangját, nevét, vagyonát, családját dobta áldozatul, — mert csalfák, hűtelenek, áruló-szívűek lennének, hanem mert nem bírják tovább vérrel, eleséggel, munkával tömni a háborút. Nem bírják, nincs tovább.

Igy a nép, az agyonkinzott, az elviselhetetlenül megterhelt és Mikes Kelemen csak könnybeborult szemmel, csak fájó szívvel tud rájuk gondolni. De van aztán árulás, mely arcába kergeti a vért, mely megfeszíti izmait, mely vérért és bosszuért kiált, melyekre ha gondol, kigyul Kelemen diák halvány arca. A vezérek árulása, kik átpártolnak címért, rangért, hiúságért, apró vetélkedésért, sértésekért, mert mindegyik több-nagyobb akar lenni a másiknál.

Ez az öt esztendő?... Mintha öt évtized robogott volna át feje fölött.

És azok akik ott maradtak vele együtt?... Nem vizsgálhatja-e néha arcukat, melyre van felírva láthatatlan titkos bélyeggel az árulás gondolata, terve, szándéka?...

*

Az öt esztendő alatt csak egyetlenegyszer látta édesanyját és nevelőapját.

Haza nem mehetett. A fejedelemnek mindig szüksége volt rá. Bizalmas írásait, leveleit senki másra nem bízta, senki másnak nem diktálta, mint Kelemen diáknak. De Mikes édesanyja, meg nevelőapja eljöttek fiukhoz a fejedelmi udvarba. Itt mindenki nagy tisztességgel fogadta őket. Ami ennél is sokkal

nagyobb öröm volt számukra, Kelemenről, mindenki csak a legnagyobb magasztalás hangján beszélt. Dicsérték tudását, melyet mindenképpen igyekezett gyarapítani a fejedelem mellett, magasztalták jó erkölcsét, melyet példaképpen emlegettek az ifjuság előtt. Emberséges indulatát, mellyel az elnyomottak, vagy igazságtalanul szenvedőnek mindig pártját fogta. Maga a fejedelem mondta róla:

— Az én Kelemen íródeákom, ritkán jön elő elébem kérés-sel. De ha úgy is esik, sohasem kér ő a maga számára, mindig csak másoknak.

Az édesanyjának és nevelőapának külön is megdicsérte őfelsége az íródeákot.

— Ugy tartom itt, mint saját fiamat.

És később, mikor eljött a nagy számadás ideje és Rákóczi Ferenc végiggondolt egész életén, be kellett vallania, hogy gyermekei korántsem viseltettek iránta olyan hűséges szeretettel, mint a Zágónból ideszakadt íródeákja: Mikes Kelemen.

*

— Hát a kis Zsuzsika? — kérdi egyszerre Kelemen édesanyját, mikor ott vannak nála, a fejedelem táborában látogatóban.

Éva asszony arca hirtelen elborult.

— Hát nem hallottad milyen nagy szerencsétlenség történt a Kőszegi-házban?

Kelemen úgy érzi, mintha minden csepp vére visszafutott volna szívébe. Ebben a pillanatban sejti meg, hogy mit jelent számára a kis játszótárs, Kőszegi Zsuzsika.

— Az Istenért édesanyám...

— Bizony, — folytatja Éva asszony és tele lesz szeme könnyel, — meghalt az én Juliánka barátnőm és szegény kis Zsuzsika árván maradt. Én csak a temetésre érkeztem és hívtam, hogy jöjjön velem Zágónba, édesanyja helyet anyja leszek.

— Hát Zsuzsika most Zágónban van? — kérdezte Kelemen és úgy érezte, hogy ezentul még drágábbak lesznek neki a Zágont körülvevő nagy hegyek, a kis folyó, mely a falun keresztül folyik, melynek hídján annyit álltak valaha Zsuzsikával és nézték egymás képét a víz tükrében, amint ott rezgett, himbálódzott egymás mellett.

Éva asszony megrázta fejét.

— Nem, édes fiam, Zsuzsika nem akarta édesapját el-



A kis folyó, melynek hídján annyit álltak vala.

hagyni, áldott jólelkű gyermek. Meg még két kis öccse is maradt. Hát hogy szakadjon el tőlük? Különben nagy zürzavar maradt a Kőszegi-házban. A Zsuzsika édesapja, míg a dolgok tisztázódnak, lekötötte minden vagyonát egy atyjafiának.

— És Zsuzsika? — kérdezte halkán Kelemen.

— Zsuzsikának jó dolga van. A kegyelmes grófné, Bercsényi Miklósné asszonyom vette pártfogásba. Ott él mellette mint belső frajj. Még a kisfiuk is pártfogót kaptak a grófné asszonyban. Nevelteti, taníttatja. Zsuzsika okos, derék leány. Még csak most lesz tizenhatéves és hiven megtartja, amit édesanyja koporsójánál fogadott. Anyja lesz kis testvéreinek.

Még tovább is dicsérte Éva asszony Kőszegi Zsuzsikát, mert még mindig nem tett le a régi reménységről, hogy valaha az ő Kelemen fia együtt fog élni boldog házasságban a Mikes-portán Kőszegi Zsuzsikával. Egyszer csak valahogy vége lesz ezeknek a zivataros időknek, Kelemen átveszi apai örökségét és Zsuzsikából, aki olyan jó, szerető gyermek, hűséges, önfeláldozó testvér, bizonyára a legjobb feleség lesz.

És a fiatalember arca is kipirult. Képzeletében ott látta magát Zsuzsikával a Mikes-ház nagy kertjében, amint bodzafából ékesen szóló sipot farag a kis pirosarcu Zsuzsikának. Milyen szépen el lehetett fujni azon a sipon a kurucok nótáját. Zsuzsika tapsolt kis kezeivel, még Juliánka néni is hallani akarta a nótákat.

Hát azóta örök pihenésre tért Juliánka néni, Zsuzsika meg nagy leány lett... A kegyelmes grófnénak, Bercsényiné asszonyomnak benső frajja... Kár, hogy a fővezér felesége nem igen szokott a fejedelem udvarába jönni. Mikes Kelemen állandóan a fejedelem mellett él, de már régebben hallotta, hogy Bercsényiné asszonyom sokat betegeskedik és ritkán mozdul ki várából.

Hát akkor bizonyára Kőszegi Zsuzsika is ott van vele. Mellette él és bizony Kelemen diáknak kevés reménye lehet, hogy valahogy itt összejöjjenek...

— Majd ha vége lesz a háborúnak és eljön a béke, — mondja Éva asszony, mintha csak olvasna a fiu lelkében és felel Kelemen ki nem mondott gondolatára.

Kelemen nem válaszol. Még sóhajtását is eltitkolja. Minek szomorítaná meg az anyja szívét, aki messze földről jött el hozzája látogatába.

Mert hát hol vagyunk még a békétől?... És milyen béke lehet ami most jöhet?... Édesanyjának nem szól erről semmit Kelemen, de nevelőapjának nyíltan beszél. Boér Ferenc ugyanis fölveti a kérdést, vajjon nem jönne-e haza Kelemen Zágonba? Hűséggel szolgálta a fejedelmet öt esztendőn keresztül, Rákóczi Ferenc nagylelke bizonyára megérti, hogy a fiut hazakívánják szülői és hazahívja apáinak földje.

Mikes Kelemen azonban megrázta fejét.

— Ha szólnék neki, szeretettel elbocsátana. Hiszen tudja, hogy hűséggel igyekeztem szolgálni és akaratommal, tudtommal semmit soha ellene nem vétettem. De látja édesapámuram, lehangoltságban van most a felséges ur csillaga... Hiszem Isten irgalmát, hogy megint fényesen fog ragyogni, diadalmasabban mint valaha... De most — most a balsors keze nehezedett reánk.... A fejedelmet egymásután hagyták el legjobb vitézei, vezérei... Hát én most álljak elébe, hogy nekem elég volt a szolgálatból. Ha királlyá koronáznák is, nehezen tudnék tőle elszakadni, de most hogy eljött a megpróbáltatás ideje?!

És Boér Ferenc erre nem tudott mit válaszolni. Becsületes, igaz, nemeslelkű ember létére úgy érezte, ő is úgy tenne, ahogy Kelemen cselekszik. A fejedelem apaként szerette a fiút. Kelemen férfivá serdült mellette. Sokat tanult, látott, olvasott. A fejedelem korának egyik legtanultabb embere volt, udvarában kiváló tudósok éltek, akik mind szívesen foglalkoztak Kelemennel. A fiu megtanulta az idegen nyelveket, most már nemcsak a latin könyveket, de német és francia könyveket is olvashat. Tűzvonalba csakugyan nem küldték a Rákóczi íródeákját, élete nem forgott veszedelemben. A fejedelem mellett ráért tanulni a könyvekből — és volt alkalma még többet tanulni az életből.

Nyitott szemmel járt ura mellett, éber figyelemmel kísért mindent, ami körülötte történik és nagyon jól látta, hogy mint omlik le minden, amit az állandóság jegyében építettek. Hogyan omlik le elsősorban a hűség... Egymásután menekülnek a kuruc vezérek a császári táborba. És hiába hull vére Bezerédinek, Ócskaynak. A rettegés nem tartja ott, akit a hűség nem birt megtartani. Kit fog még ez a nagyszívű, emelkedett lelkű, mindent feláldozó, bizodalmát, hitét, a nagylelkek gyanútlan-ságával ajándékozó fejedelem elveszteni?... Mikes nem meri számolni, hány vezér hagyta el már Rákóczit. Nem meri találgatni, hogy ki lehet most még a soron?... Csak egy dologra tud gondolni. És erre mindjárt fogadalmat is tesz szívében.

Hogy ő, Mikes Kelemen, sirjáig hű marad az emberhez, ki mellett gyermeki szeretettel élt. A fejedelemhez, akihez sorsát kötötte. És soha ember fogadalmát tisztábban, erősebben és a maga csorbitathatatlanságában nem teljesítette, mint ahogy Zágoni Mikes Kelemen teljesítette, amit némán, magának, csakis a saját maga lelkének fogadott.

*

Boér Ferenc feleségével, Torma Évával együtt elhagyta a fejedelmi udvart. Bucsut vettek fiuktól, Mikes Kelementől, akit soha többé e földi életben nem láttak.

Rákóczi Ferenc pedig 1711 február 21-én örökre elhagyja Magyarországot. Itthagya hazáját, melynek földjéből több mint a fele az ő személyes vagyona volt. Itthagya várait, kincseit, családjának hagyományait.

Megkezdődött a hontalan, a mindent elvesztett Rákóczi bujdosása, merthogy úgy volt megírva a végzet könyvében, hogy mindent elveszítve kellett neki egy nemzet történelmében diadalmaskodni és a leggyötrelmesebb mélységeket megjárva kellett a glóriás, örökéletű magasságokba felemelkedni.

Rákóczi Ferenc átlépett a nagy hegyeken és örökre elhagyta hazája földjét és a bujdosó fejedelemmel együtt ment írődeákja: Zágoni Mikes Kelemen.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A bujdosók idegen földön.

A szeptemberi nap olyan melegen sütött, mintha még ugyan-csak benne volnánk a nyárban. Páris utcáit elöntötte az az aranyos őszi napfény, mely néha kedvesebb, ragyogóbb, biztatóbb tud lenni a ragyogó májusnál. Páris zeg-zugos utcáin jókedvűen, frissen siettek előre az emberek. Az 1717. évnek szeptemberében vagyunk. A francia nép úgy reméli, hogy a rengeteg háború és vérveszteség után, mely egész Európát legyöngítette, immár békében élhet és dolgozhat. Ez a bizakodó reménység leginkább a főváros, Páris képen látszik meg. A király, XIV. Lajos, akit míg élt, Napkirálynak hívtak, két éve halott. Szent Lajos trón-

ján egy vézna, csenevész, kis hétéves fiú ül. Ötöszendős volt, mikor dédapjának, a Napkirálynak halála után megkoronázták. Mig nagykorú lesz, addig nagybátyja, az orleansi herceg kormányoz helyette. A régensről az a hit van elterjedve, hogy gyűlöli a háborút, — ezért aztán népszerű is az egész országban. A francia nemzet már nem akarja vérént ontani Spanyolországban, hogy Madridban egy Bourbon-herceg üljön a trónon, nem törődik azzal, hogyan kellene a Habsburg-dinasztiát megtörni, még kevésbé kíván beleszólni Németalföldre, vagy a török szultán ügyeibe. A nép élni, dolgozni akar és munkájának gyümölcsét szeretné élvezni. Minden dicsőségesen megnyert háborúnál jobban érdekli: milyen lesz az idei termés? És nem gyötrik-e megint elviselhetetlen adóval?

Páris egyik keskeny utcájában áll egy kis palota. Mindenki tudja róla, hogy egy messze, keletről idekerült fejedelem kísérete lakik benne. Maga a fejedelem, akinek daliás szépségét, előkelő megjelenését ma is éppen úgy megbámulják, mint mikor négy esztendővel ezelőtt Dieppeben partraszállt, ritkán fordul meg párisi házában. A fejedelem, akit itt Sárossy grófnak hívnak, Versaillesben él a királyi udvarnál, vagy egy másik király nyaraló- vagy vadászkastélyában. Itt csak környezete, udvartartása lakik. Vagy akik onnét, a messze keletről hozzá menekülnek.

Azaz, hogy így volt ezelőtt két évvel, míg az öreg király meg nem halt. A Napkirály, a fényes uralkodó, akit alattvalói közül senki olyan őszintén meg nem siratott, úgy szívből nem gyászolt, mint ama idegen bujdosó fejedelem, aki messze-messze keletről jött ide, egy olyan országból, minek még nevét sem igen tudták itt kimondani. Legfeljebb a latin nevét ismerték a helynek, ahol fejedelem volt valaha ez a csodálatosan előkelő, nemes megjelenésű levante, ki, mikor Franciaország partjára ért, Sárossy grófnak nevezte magát.

A versaillesi udvar fejedelmeket megillető tisztelettel veszi körül Sárossy grófot, mert hát így kívánta ezt az öreg király, akinek óhajta megfellebbezhetetlen parancs. Meg aztán mindenki rokonszenvesnek is találja a mindenét vesztett bujdosót, akinek hajdani szövetségese, a hatalmas francia király nem is tud egyebet adni, mint védelmet, oltalmat és fejedelmeknek kijáró tiszteletet.

És egészen bizonyos, hogy nem lenne benne fogyatkozása a király halála után sem. És mégis a palotában, melyet XIV. Lajos adott Sárossy grófnak, hogy kísérete lakjék benne, most olyan nagy a felfordulás, mint szokott lenni a helyen, ahol hosz-

szu, nagy utra készülődnek. Futkosás, ajtócsapkodás mindenfelé. Harsogó parancsok, ingerült válaszok és mindenütt utrakészítve óriási ládák. Némelyikén nagy címer, a másik csak szürkén, szomoruan gubbaszt. Fentről, a folyosóról nagy láрма, vitatkozás. A kemény férfihangokba néha belevegyül egy-egy asszonyi szó is, de az is lázas, izgatott, türelmetlen. Utrakészülve férfi, asszony, mind egy forma. Hátha még egy ilyen hosszú, végét nem látható, okozatát előre meg nem ismerhető, célját még sötét, szinte félelmetes fátyolban hordó nagy utról van szó...

Mint ilyenre az 1717. évnek szeptemberében készülnek a Párisban élő kurucok, Rákóczi Ferenc fejedelem emberei.

*

A fejedelem íródeákja, Mikes Kelemen adja ki a rendeleteket az előkészültre. Egy kis vitatkozás, egy kis torzsalkodás után meg is fogadják a szavát. Tudják, hogy a leghivebb embere a fejedelemnek, amellet igaz, becsületes, jó lélek, de hát azért nem megy szóváltás nélkül az ügy. Utrakészülő ember mindig türelmetlen, izgatott, többnyire házsártos. És nem kicsi ut az, amelyre most megint indulniok kell.

Hányszor álltak már így utrakészen, mindig úgy gondolván, úgy remélvén, hogy most már a legközelebbi stáció csakis hazafelé vezethet... És most, ötévi tartózkodás után, elhagyják Franciaországot, csakhogy nem hazafelé mennek. Még messzebb hazájuktól, — a török földre. Mikes Kelemen ott áll a fejedelem szobájában, ő maga ügyel arra, amint urának holmiját ládákba rakják. Nem nézi tétlenül a dolgot. Összeszedi a féltettebb holmikat, irásokat, képeket, emlékeket. Ezekhez nem enged mást nyulni.

Amint így lehajolva dolgozik a huszonötéstartendős, szálas, fiatalember, arcán alig lehet változást észrevenni. Nagy, domboru homloka ma is olyan nyílt, tiszta és emelkedett, mély dióbarna szeme mintha szomorubb lenne, de most is acélos erő és energia sugárzik ki ebből a szempárból. Ajkát szorosan összezorítja. Talán ez a legfeltűnőbb változás rajta. Ez a száj valaha régen nyíltan, elfogulatlanul, barátságosan mosolygott mindenkire, most már megtanult keményen összecsukódni, keserű, szomorú titkokat őrizni, bizalmatlan, kételkedő hallgatásba elzárkózni. És még egy változás. A fiatalember barna hajában, ott a halántékán egy fehér csik. Furcsa, szomorú, ezüstös vonal, egy huszonötéves fiatalember fején. Úgy mondják, a háborus

évek duplán számítanak. Hát még az évek, miket bujdosásban, idegen földön tölt az ember.

És mégis, Mikes Kelemen tudja, hogy nem a hontalanságban eltöltött évek festették a fehér csikot fejére, még nem is az anyjától való elválás, a zágoni emlékek után való busulás. Hitt Isten irgalmában és rendithetetlen bizalommal várta hosszú esztendő-kön keresztül, hogy egyszer megnyílik az ut hazafelé és ő még ott fog állni az ősi Mikes-ház ambitusán, mellette édesanyja, aki annál szomjasabb lehet az ő szeretetére, mert férje, Boér Ferenc, aki olyan hűséges nevelőapja volt Kelemennek, két esztendővel ezelőtt hirtelen meghalt. Kelemen fiuként siratta és gyászolta nevelőapját, aki mellett soha egy pillanatig sem érezte árvaságát. Tudta, hogy mit veszített Boér Ferencben, aki apaként gondoskodott róla, de fehér csikot mégsem gyámapja halálának híre varázsolta halántékára.

Az az ezüst csik azon az éjjelen fehérlett bele barna hajába, melynek estéjén megtudta...

Megtudta nemcsak ő, hanem mindnyájan a bujdosó kurucok, akik a majtényi fegyverletétel után is követték a fejedelmet... Magyarok mondották ki, a magyar országgyűlés hozta törvénybe: Rákóczi és társai hazaárulók, akiknek nem lehet többé Magyarországra visszatérni. Azon az éjjelen Rákóczi Ferenc mellett virrasztott íródeákja, Mikes Kelemen és mikor reggel megfésülködött, ott látta halántékán a fehér csikot, annak a soha el nem felejthető éjszakának sirig tartó emlékét. Azelőtt Kelemen diák szívesen elbeszélgetett, szeretett tréfálkozni, nyílt-szívű lévén, nem voltak titkai, de arról az éjszakáról, hogy mint telt el az a megvirradni nem tudó éjjel ura mellett, soha senkinek sem szólt. És azután megtanult sok más dologról is hallgatni. A humora, a játszi, kedves kötődési kedve nem hagyta el. Hűségén, jóságán, önfeláldozásán kívül Rákóczi is ezt szerette benne legjobban. Volt idő, mikor senki sem birt a fejedelem ajkára mosolyt varázsolni, csak kedvelt íródeákja, Kelemen.

Zágoni Mikes Kelemen most ott állt a fejedelem ládái között, rendeleteket osztott ki, aztán elővette a leveleket, urának naplóját, levelezését, családi képeit, azokhoz nem szabad idegen kéznek nyulni, azokat maga teszi be egy külön ládába, melyet mindig maga mellett tart, a hosszú uton is. Életétől hamarabb megválna Kelemen, mintha hogy ezeknek a holmiknak bántódásuk essék.

Aztán körülmegy a házbán. Mindenütt utrakész emberek csomagolnak összevissza. Mikes Kelemen számbaveszi az embe-

reket. Bizony erősen megfogyatkoztak. Egyik visszament, mert kegyelmet járt ki neki atyafisága, másikat visszasírta öreg édesanyja, vagy ifju szép mátkája. Volt olyan is, aki meghallotta előre, hogy száműzetés, vagyonelkobzás sujtja azokat, akik el nem hagyják gyorsan Rákóczit és meg nem térnek a császár hűségére, — ezek aztán siettek haza. Volt olyan, aki érzékeny bucsut vett, volt olyan, aki félt a bucsuzástól és lopva távozott, Rákóczi senkitől sem vette rossznéven a menekülést.

— Senkit sem tartok magam mellett erőszakkal, sőt rábeszéléssel sem. Aki nem bizik ügyemben, hazamehet Istenem, Teremtőm látja lelkemet, harag nélkül bocsátok én el mindenkit útjára, ki menni akar.

Sohasem mutatta, hogy fáj a szive egyik-másik kedves hívéért, de hogy nagyon szenvedett, az látszott, mert egy reggel, amikor megint két nemes apródja tűnt el, azt mondta Mikes Kelemennek:

— Hát te, Kelemen fiam, meddig bírod itt az idegenben, Mikor indulsz Zágón felé?

Tréfásan kérdezte ezt a fejedelem, de csak a szava volt tréfás, a szeme mély elborulással nézett Mikes szemébe és a fiatal-ember felemelte fejét, állt szemben urával, fejedelmével, hagyta, hogy az a szívébe nézzen és olvasson.

— Én uram és fejedelmem — mondta csöndesen Mikes —, bizony mondom Neked, hogy csak a te vezérleted alatt látom én meg Zágont és édesanyámat. Ha a Te seregeid hazamennek, vagy ha Magyarország visszakivánja Rákóczi Ferencet, akkor fog Mikes Kelemen szülőföldjére hazatérni.

— Kelemen fiam — és a fejedelem megrázta fejét —, nagy szót mondtál ki. Az ifju ember hamar és könnyelműen fogadkozik. Mindamellett is jól tudod, mindenki akkor indulhat, amikor akar.

Aztán halkabban, mintha maga előtt is röstelné gyöngeségét, még hozzátette:

— Legfeljebb arra kérlek, édes fiam, ne siess nagyon... Talán senkinek a távozása nem esnék olyan nehezemre, mint a tied.

Mikes arca kigyult, szemében olyan különös fény csillogott, amilyent még soha ebben a szempárban Rákóczi nem látott.

— Uram, én a tied vagyok. És míg a lélek el nem hagyja testemet, tied maradok.

Letérdelt, megcsókolta Rákóczi kezét. A fejedelem gyorsan intett, hogy keljen fel, aztán mintha maga előtt is titkolni akarná meghatottságát, elhagyta a szobát.

Sohasem beszéltek erről a jelenetről, de mind a ketten tudták, hogy sokat gondolnak reá. A fejedelem és iródeákja egyaránt. Es most, hogy Mikes számbavette az indulókat, arra gondolt: bizony kevesen mennek Törökországba azok közül, akik öt évvel ezelőtt Dieppe partján francia földre szálltak. Igaz, jöttek helyette mások. Mikes megrázta fejét, nem mindig a legkívánatosabb elem. Akiknek odahaza nem volt maradásuk, azok mind idemenekültek a fejedelem védelme alá. Rákóczi még a legszükségesebbeket is megvonta magától és a király, a XIV. Lajos által kiutalt évjáradék mind arra ment el, hogy a hozzámenekülteket el tudja látni.

Hiszen voltak közöttük igaz hazafiak, akiknek tántoríthatatlan hűségükért kellett szenvedni. Természetesen, hogy ezeknek szent kötelesség pártját fogni. De voltak a menekültek között gyanús életű kalandorok, izgága veszekedők, nagyravágyó követelőzők. A fejedelem mindent Mikesre bízott, de kikötötte, hogy segítség nélkül senkit sem szabad hagyni.

„A mi Urunk jóságával, hej, bizony visszaéltek és visszaélnek“, írja Mikes, „de nehéz emiatt szót emelni, mert a mi Urunk ilyenkor azt mondja, hogy inkább 100 méltatlan kapjon, mint-hogy egy arra méltó segítség nélkül maradjon. Isten őrizzen, hogy én biráskodjam uram és fejedelmem tettei felett — folytatja tovább Mikes —, de annyi bizonyos, hogy szeretném, ha Bercsényi Miklós uram el nem távozott volna innét. Őkegyelmétől bizony rettegett a sok tolakodó népség, mert Bercsényi uramnak erős, éles szeme van és megismeri az érdemes, igaz embert és megint meg azt, akinek a bujdosás, meg a kuruckodás csak arra való, hogy semmittevással töltse napjait. Bizony Bercsényi uram különválasztja a konkolyt a búzától. Mivel erős, nagy indulatok élnek benne, félnek is tőle az érdemetlenek, mert nem habozik és nem késlekedik, ha büntetni kell. No de most távol van őkegyelme. Fiát itthagya és elment Lengyelországba beteges, gyengélkedő felesége, a kegyelmes grófasszony elébe. Most már csak török földön látjuk viszont, merthogy odahozza a gróf ur őkegyelme a grófnéasszonyt benső frajjával, Kőszegi Zsuzsikával együtt.“

És mikor idáig ért Kelemen az írásban, kigyult az arca és megremegett a hosszú ludtoll kezében... Aztán abbahagyta az írást, könyökére hajtotta fejét és sokáig mozdulatlanul nézett maga elébe.

Zsuzsika, a kis Kőszegi Zsuzsika!... Kiről édesanyja úgy gondolkozott, mint saját leányáról. Nem csinált ő abból titkot

Kelemen előtt sem, hogy Kőszegi Zsuzsikát menyének szánta, aki majd őtána átveszi a zágoni kuria vezetését.

— Nem is adhatnám méltóbb kezekbe, — mondta gyakran — és bizony Kelemen áldhatod Isten szent nevét, ha Zsuzsikával élhetsz itt békességben.

— Áldassék az Ur Isten szent neve, — mondotta Kelemen és alázatosan lehajtotta fejét, mert a jámbor hit megrendíthetetlenül élt lelkében —, az ő neve mindenképpen áldassék. De hát hová tűnt Zágon, az ősi kuria, az édesanya imádott arca, a békés, nyugodt, csendes családi élet? ...

*

Mi maradt meg? Mi van itt a tulsó parton, annyi összeomlás után is vele? Mikes Kelemen megint csak a Zsuzsika kedves, kis piros arcát látta. A kedves leánykáét, akinek vele kellett volna élnie a zágoni kuriában. Aztán ő a fejedelemhez kötötte sorsát és úgy érezte, — ma immár biztosan tudja, — hogy sorsa el nem választható többé attól az embertől, akit legtöbbször becsült a világon, akinek emberi nagysága és szerencsétlensége egyaránt fogva tartotta lelkét... Kőszegi Zsuzsika pedig ott él Bercsényi Miklósné mellett és amint leveleiben írja, nem is volt rossz dolga. A grófné asszony nagylelkű, áldozatkész, gondoskodik Zsuzsika édesapjáról, két kis testvéréről, akik Magyarországon gond nélkül élnek. Bercsényi Miklósnénak nagyon gazdag, hatalmas atyafisága van otthon. Ezek nem voltak a kuruc háborúba belekeveredve. Szívből marasztalják is a beteg grófasszonyt, ne induljon el gyöngélkedő egészségével a hosszú vándorútra, de Bercsényiné, bár már maga sem bizik a kurucok csillagában, nem akar férjétől elszakadni.

Bercsényi Miklós sok időt tölt fiával Párisban, meg a Versailles udvarnál, míg felesége Lengyelországban várja ügyük fordulását. A gyöngélkedő grófasszony nem szereti az udvari társaságot. Fia ott messze tőle, a franciák katonai iskolájában tanul, férjétől is ritkán érkezik hír. Nehéz ezekben a feldúlt időkben a posta járása. Bercsényi Miklósné nem tudja, mi lenne vele a sok aggodalomban és busulásban, ha a kis Kőszegi Zsuzsika becéde fel nem vidítaná.

—Áldás ez a leány a házamban, — mondja gyakran Bercsényiné és udvarnépe erősen elcsodálkozik a dicséreten. A grófné asszony nem szokott pazarul bánni a dicséretekkel. Uralkodni szerető, kevély természetű asszony őkegyelme, — mondják környezetében. Megszokta, hogy amit kimond, az azonnal



És mikor idáig ért Kelemen az írásban...

teljesítve legyen — és úgy legyen teljesítve, ahogy ő kigondolta. Nehéz természetét a betegeskedés, meg a hontalanság, a balsors sok csapása nem tette könnyebbé. Az ő férje, Bercsényi Miklós, a fejedelem fővezére, Rákóczi után a kurucok első embere. Most, hogy tőle elválva kellett élni, szívének teljes melegsége Zsuzsika felé fordult. A fiatal leány volt ápolója, felolvasója, társalkodónője, Kőszegi Zsuzsika öltöztette, ő kísérte el, ha kikocsizott, vagy az udvar egyik-másik tagjánál látogatást óhajtott tenni. Ő írta leveleit és tartotta rendben az udvartartás költségvetését.

— A tulajdon leányom sem lehetne jobb hozzám, — mondta a grófasszony. Szemébe egyáltalában nem kényeztette Zsuzsikát, sőt a kemény, zsémbes természet bizony néha a fiatal leánnyal szemben is éreztette súlyát. De ha külsőleg szigorú is volt Bercsényiné, annál erősebb hálával gondolt titkon a leányra és mivel tudta, hogy Zsuzsikának ezzel okoz a legnagyobb örömet, mindent megtett, hogy a leány otthonmaradt családjá rendesen el legyen látva és semmiben hiányosságot ne szenvedjen. És Zsuzsika, aki egyszerű, kedves, bizony nem valami sokat tudó falusi leányként került a grófasszony udvarába, nagyon sokat tanult, művelődött Bercsényiné mellett. Megtanulta az idegen nyelveket, mert hiszen a Bercsényi-udvarban igen sok német, francia, lengyel ur és hölgy fordult meg. Mivel a grófnénak nagy kedve telt az énekben és Zsuzsikának kellemes hangja volt, énekelni és hárfázni taníttatta a fiatal leányt. A felolvasott magyar- és idegen-nyelvű könyvekből megtanult németül, franciául, a náluk megforduló uraktól és hölgyektől lengyelül. A kis magyar Kőszegi Zsuzsika lassanként a társaság legműveltebb leánya lett. És mikor Bercsényiné ökegyelmessége benső frajjjáról szó esett, már nem is tudták, szerénységét, jó modorát, kedvességét, jó szívét vagy tanultságát és okosságát dicsérjék-e jobban? Maga a nehéz természetű, kevély Bercsényiné is gyakran mondotta Zsuzsikáról:

— Nem is frajjomnak tekintem, nem is társalgónőnek, hanem nevelt leányomnak, akiről mindenképpen gondom lesz.

— Te Zsuzsika — faggatta tréfásan néha a leányt —, nem tetszik nekem ez a te dolgod...

— Talán valami hibásat cselekedtem? — és a leányka úgy mutatta, mintha erősen meg volna szeppenve. Holott megismerte a tréfás kötődést az igazi égiháborútól. Bercsényiné asszonyom most csak mimeli a neheztelést.

— Te leány, — folytatja aztán tettett szigorúsággal a kegyelmes asszony —, nem tetszik nekem ez a te dolgod. Csak nézem, csak látom, hogy sokan forgolódnak itt körülöttem, még-

pedig nem is az utolsó legények. Van itt magyar, lengyel, még a franciák követségéből is akadt, akinek hej de mindig van itt valami ügye-baja az én házamban. Hát aztán azt meg nem látom, hogy te valamelyikhez is valamiféle vonzalmat mutatnál... Pedig hát régi közmondás, hogy a leány addig feleljen, amíg kérdeznek tőle. Ha felnőtt a leány és eladó lesz, előbb-utóbb ki-repül a házból.

Aztán egyszerre elkomolyodott Bercsényiné hangja, csak most érzett, hogy milyen gyöngéd, mélyérzésű tud lenni ahhoz, akit szeret.

— Zsuzsika — mondta csöndesen —, tereád az édesanyád csak onnét felülről tud vigyázni, a mennyeknek országából. Itt a földön én vagyok anyád helyett anyád. Hozzám kell bízalommal lenni. Nincs valaki a derék ifjak között, akikhez szívbeli vonzalmat éreznél?... Mert ha tisztességes, jóerkölcsű az ifjember, én mindenben mellettetek állok és magam akarom neki megmondani, hogy nevelt leányom vagy és így is fogod a Bercsényi-házat elhagyni, mikor Isten Ő szent felsége méltó férfit embert rendel melléd párul.

Zsuzsika meghatottan csókolta meg a grófné kezét.

— Engedje meg kegyelmes asszonyom, hogy mint szerény, hűséges szolgálója ittmaradhassak uri házában és teljesíthessem itt kötelességemet.

— Jól van leányom — és Bercsényiné megsimogatta a leány fejét. — Itt maradsz, amíg csak kedved tartja, mint kedves nevelt leányom. És ha egyszer úgy éreznéd, hogy szíved megszólalt, csakugy fordulj hozzám, mintha édesanyád hallgatná szavaidat. A tulajdon gyermekemnek sem akarom én másképpen javát, mint neked.

Nem beszéltek többet erről. Kőszegi Zsuzsika újra kezét csókolta és kiment a szobából. Ezt a beszélgetést azonban véletlenül Bercsényi Miklós is végighallgatta, otttartózkodván a másik teremben. Ezt azonban felesége csak akkor tudta meg, amikor a gróf tréfás kötődéssel mondta:

— Nem hiába mondják, hogy minden asszonynak főmulatása a házasságszerzés. Miért akarod édes lelkem ezt a Zsuzsika leányzót férjhezadni? Gyermek ez még.

— Az ő korában én már asszony voltam — felelt Bercsényiné. — A Kegyelmed házában és uradalmainak asszonya. És ifjanton is elég jól teljesítettem kötelességemet. Legalább is Kegyelmed meg volt velem elégedve.

— Azóta mindennap egyre jobban megvagyok — és Ber-

csényi kezet csókolt feleségének. — És ezt a te szivednek kell legjobban érezni, galambom.

Bercsényiné megindultan nézett daliás férjére, akit szive mélyéből szeretett. Arra gondolt, hogy ime, az ő férjeura alig változott valamit. Most is olyan levente, mint mikor feleségül kérte. Mintha nyomtalanul futott volna rajta keresztül az idő.

Aztán saját magára gondolt és nagyot sóhajtott. Szomorúság borult Bercsényiné asszonyom arcára, mert ő okos asszony létére tudta, hogy bizony felette nem mult el nyomtalanul az idő. Betegség, aggodalom felőrölték idegzetét és elhervasztotta szépségét. Ez néha keserű fájdalommal gyötörte, talán innen eredt nehéz természete, indulatossága is. De aztán megnyugvást keresett a gondolatban, hogy férje éppen olyan gyöngéd szeretettel ragaszkodik hozzá, mint ifjúságuk első idejében.

HATODIK FEJEZET.

Kőszegi Zsuzsika.

Abban az időben, mikor Mikes Kelemen rendezgette Rákócziné házanépét, Bercsényiné asszonyom udvarában is készülődés folyt. A nagyasszony kiadta a parancsot, hogy mindent csomagolni kell. Indulnak Törökország felé. Merthogy ezentul ott lesz majd lakásuk.

Szükszavu Bercsényiné asszonyom parancsa. Nem igen szokott ő alantasaival sokat beszélgetni. Kiadja rendelkezéseit, aztán az ő dolguk, hogy pontosan eleget tegyenek urnőjük parancsának. Zsuzsika vezeti a készülődést, a csomagolást. A nagyasszony utasítására ő válogatja ki, hogy mit visznek magukkal és mi marad itt? Sok mindent elajándékoznak, amire ott az idegen országban nem lesz szükség. Zsuzsika fáradhatatlanul dolgozik. Sietni kell a csomagolással. A fejedelem már októberben török földön lesz, nekik kell fogadni. Este, amikor Zsuzsika bemegy urnőjéhez, hogy elmondja, mit végeztek, Bercsényiné a szokottnál is fáradtabban ül nagy karosszékében. Arca olyan halvány, hogy Zsuzsika aggódó szívvel kérdi: nem érzi-e magát rosszul?

— Nincs semmi bajom, édes leányom — mondja szeliden, csendesén a nagyasszony, — csak fáj a szívem az én lelkem jó

uramért, a fejedelemért, meg ezért a sok jó magyar vitézért, akik olyan bizakodással mennek a szultán hívására török földre, mintha teljesen elfelejtették volna Thököly Imre bus sorsát. A szultán most hívja őket, mert szüksége van, hogy a császár ijesztgetésére a kurucok ott legyenek mellette. De ha egyszer nem lesz szüksége rájuk?... Sem Rákóczi, sem az uramra, sem a többiekre?...

— Mire gondol nagyasszonyom? — és Zsuzsika szintén rémulve nézett asszonya sápadt arcába.

— Azt gondolom, édes kis leányom, hogy ahová indulunk, onnét nincs visszatérés, legalább is nekünk, öregeknek nincs. Ti még megérhetitek, és adja Isten érvétek is meg a hajnalhasadását.

Zsuzsika kék szeme tele lett könnyel és a nagyasszony vigasztalólag, bátorítólag tette vállára jobbját.

— No, nem kell félned, nekünk sem lesz ott bántódásunk. A török szíves vendégszeretettel fog fogadni bennünket, míg úgy gondolja, hogy Bécs ellen valami hasznunkat veheti. Azután meg fog majd tünni és valahogy gondoskodik rólunk. De a mi egünkre már nem jön fel csillag és a mi utunk nyomát úgy befutta a szél, hogy soha többé a visszafelé vezető utat meg nem találjuk.

Csend volt egy pillanatig, furcsa, riasztó csend és Zsuzsikának valahogy az volt az érzése, hogy a karosszékekben ülő asszony végrendeletét mondja el előtte.

— Ez az igazság, édes leányom. Már fojtogat, amióta készüldünk. Talán belepusztulok, ha valakivel nem beszélek róla. De kivel? Az uram elment az orosz udvarhoz még egy megbízatást átvenni. És ha itt lenne, sem szólnék én neki róla. Vannak igazságok, Zsuzsika, amiket csak az asszonyi lélek bír el. A férfiak vitézek, hősök, bátrak, mindent akarók és mindent merők, de szemtől szembe látni a sivár, a megmásíthatatlan igazságot, — ebbe összetörik a lelkük. Ezzel csak az asszonyi lélek tud szembenézni, ezt csak asszony tudja, ha kell, elfogadni és megnyugvással, erővel elviselni. A férfiakat nekünk kell erre elkészíteni. Majd te is megtanulod ezt, szegény kis Zsuzsikám. Minden asszony megtanulja.

Zsuzsika szó nélkül csókolta meg Bercsényiné kezét. Szólni nem merészt. Ugy érezte, hogy neki itt most csak hallgatni lehet.

— Hát indulunk, édes fiam. Mi öregek sirunk felé, mely

idegen földön lesz, Ti fiatalok a megpróbáltatások felé, melynek azonban egyikőtök, másikótok talán még virradatját is meglátja. Mig veled leszek, édes leányom, mindenben gondom lesz reád. Ha nem is vagyunk már a régi módban, még mindig van anynyink itt az idegenben is, hogy aki hozzánk kötötte sorsát, szükségét szenvedni nem fog. Nem is arról akarok én veled beszélni.

Várt egy pillanatig, mintha a szavakat válogatná mondani-valóihoz. Nem azért, mert nem tudta volna, mit akar mondani, de mert nagyon szerette a leánykát, nem akart neki fájdalmat okozni.

— Istennek rendeléséből én nemsokára menni fogok. Ne szólj közbe, Zsuzsika. És ne hajtsd le a fejedet. Hidd el nekem, a válás nem olyan nehéz, mint amilyennek ti fiatalok azt képzelitek. Nagyon boldog asszony voltam az én drága, jó uram mellett és ha Isten akarata határt szab boldogságomnak, el kell fogadnom. Nem is a magam sorsára gondolok, — hanem reá. Az én édes jó uram nagyon egyedül lesz. Megszokta, hogy minden dolgában, bajában, gondoskodjanak róla. Az ő elméje, akarata a nagy, országos dolgokra van berendezve, az élet apró, kicsinyes gondjai között tehetetlen, mint a gyermek. Azért igérd meg nekem Zsuzsika...

Megfogta a leányka kezét és halkán mondta:

— Isten nem áldott meg engem leánygyermekkel, pedig mennyire imádkoztam érte. Nem azért, mintha László fiamban a legnagyobb örömem nem lenne. Hiszen látod, mit irnak Franciaországból? Első ő a katonai iskolában és minden szépet, jót, nagyot várnak tőle. De talán éppen azért, az édesapja nem akarja, hogy tanulmányait félbeszakítsa és török földre jöjjön velünk. Hadd maradjon ő ott, ahol Isten segítségével nagy hír, nagy dicsőség vár reá. Minek jönne velünk a bizonytalanságba? Én sem akarom. De azért nem tudom elfojtani magamban a gondolatot: ha leányom volna, mindenüvé követne. Ha leányom volna, nem kellene árván, egyedül hagyni az én lelkem jó uramat, akkor sem, ha már órák ütött...

— De nagyasszonyom, édes jó nagyasszonyom, — és Zsuzsika Bercsényiné kezére fektette fejét — ha szabad elmondanom...

— Most én beszélek, Zsuzsika — és Bercsényiné felemelte mutatóujját. — Te meghallgatsz és akkor sem kell felelned. Nem is akarom, hogy felelj. Csak a szemedbe nézek és megértem én válaszodat.

— Azt akarom, Zsuzsika, — folytatta Bercsényiné, hogy leánya helyett gondozója legyél az uramnak, ha én már nem leszek. Ha Isten majd társat rendel melléd, együtt legyetek jók, hűségesek és igazak ahhoz, akinél igazabb és nemesebb férfi nincs a világon, — az én édes, jó uramhoz. Ne felelj Zsuzsikám, hadd nézzek a szemed közé.

Csakhogynem éppen ezt nem lehetett. Mert hiába emelte fel a nagyasszony gyöngéd erőszakkal Zsuzsika fejét, nem nézhetett szemébe. A Kőszegi Zsuzsika nagy, kék szempárja tele volt könnyel.

De a nagyasszony a forró könnyeken keresztül is olvasott, mert magához vonta a leány fejét és gyöngéden megcsókolta Zsuzsika homlokát.

— Rendben van, kis leányom, hallottam a lelked fogadalmát. Elfogadom. Ismerlek. Tudom, hogy meg is tartod, amit most nekem fogadtál.

Pedig a fiatal leány egyetlen egy szót sem szólt. A két nehéz könnyecsepp, ami a kék szemekben ragyogott, lehullt a nagyasszony kezére. És a könnyecsek beszéltek szavak helyett. És van úgy, hogy a könnyek beszéde ékeesebb mindennél, amit emberi szó mondhat.

*

Utra készen áll Bercsényi Miklósné házanépe. Már elbucsúztak a lengyel udvartól, a főrangú és nemes barátoktól. Ma töltik az utolsó éjszakát itt lengyel földön, holnap indulnak Törökország felé. Bercsényiné asszonyom élénk, hangos rendeleteket ad. Buzdit, korhol, ajándékot oszt, elbocsátással fenyegetődzik, szóval a régi nagyasszony. Ki gondolná, hogy pár nappal ezelőtt, ott ült Zsuzsikával és olyan szavakat mondott a fiatal leánynak, melyet az szent titokként zárt szíve mélyére.

— Korán indulunk, Zsuzsika, — mondja a nagyasszony — jó lesz, ha lepihensz, hiszen alaposan kidolgoztad magad. Nem is tudtam volna, hogy mit csinálok nélküled? Te éppen olyan vagy az én házamban, mint a fejedelem udvarában az a — — Ejnye, de hol is az a levél? ...

Kéry György tisztelendő uram írja, — mondta aztán Bercsényiné — a fejedelem udvarából, olvasd csak Zsuzsika te is, legalább te is hallj valami hírt Páris városából.

És Kőszegi Zsuzsika olvassa Rákóczi udvari papjának levelét:

„Kegyelmes grófné asszonyom,
Isten segítségével Urunk és fejedelmünk itthagyták a franciák földjét, Achmed szultántól remélvén segítséget. Isten adja áldását reményeire és várakozásaira. Nagy szívbeli örömmel értesült a fejedelem őfensége, hogy kegyelmes asszonyomékkal együtt teszik meg a hajóutat. Idegenben még inkább sóvárogja az ember szíve a jóbarátot, mint a honi földön.

Bizony mi nagyon megfogyatkozva indulunk el. Sokan itthagyták a mi jó urunkat, kegyelmet, vagy legalább is ígéreteket kapván hazulról. A fejedelem őfensége nem vádol senkit távozásáért, így hát én is hallgatok. Nincs áldás a kényszerű hűségén, akit szíve itt nem tart, az erőszak ugyan hogyan is tartaná? Az eltávozottak hiányosságánál nagyobb baj az, hogy sokan jöttek ide, a felséges fejedelem kegyes pártfogása alá, akik arra semmiképpen sem érdemesek. Éppen tegnap este említettem a fejedelem íródeákjának, — egy igen jeles erkölcsű és kiválóan tudományos és tisztalelkű fiatalembernek, — hogy ez a gyűlevész had nem merné ide betenni a lábát, ha a fővezér, Bercsényi Miklós gróf ökegyelmessége itt lenne. No de, remélem, török földön csinál is egy kis takarítást köztük, mert szükséges, hogy a buza a konkolytól külön választassék.

A fejedelem íródeákja, Zágoni Mikes Kelemen is ugyanezt mondotta és ő is sovárgó szívvel várja a fővezért. Nagy munkában voltunk, Kegyelmes asszonyom, és nevezett íródeák, Mikes Kelemen nélkül talán el sem tudtunk volna készülni. Hűsége, ügyessége és megbízhatósága segített bennünket abban, hogy Isten nevében elkészülve az utra, indulhatunk Törökország felé.“

Volt ott még egyéb hír is a fejedelem udvarában és Kőszegi Zsuzsika azt is felolvasta, mivelhogy a nagyasszony mégegyszer akarta hallani a pap levelét, kit nagyon kedvelt, kit csak a fejedelem ismételt kérésére engedett el magától Párisba.

— Te Zsuzsika, — mondta a nagyasszony, — mikor a fiatal leány befejezte az olvasást, — ez a Mikes ugyanolyan hűséges, ügyes teremtés a fejedelmi udvarban, mint amilyen te vagy én-nálam.



Magához vonta a leány fejét és gyöngéden megcsókolta.

Szerencsére a kulcsárné jött be valamit kérdezni Zsuzsika leányasszonytól és a fiatal leány gyorsan, élénken magyarul kezdett és így Bercsényiné nem láthatta, hogy milyen pirosra gyult fel a Kőszegi Zsuzsika kedves, finom, kis arca.

HETEDIK FEJEZET.

Rodostóban.

Sok-sok hosszú esztendő telt el azóta, hogy a fejedelem gályája kikötött a török földön, Gallipoliban. Elszakadván Franciaországtól, mintha bezárult volna a bujdosó magyarok mögött Nyugat kapuja.

Hiszen megmondta ezt a bucsuzáskor a régensherceg Rákóczinak nyíltan és őszintén, mert tisztelte, becsülte a fejedelem személyét, megmondotta, mit kockáztat azzal, ha a török kezébe adja magát. De Rákóczit saját jóvolta, vagy veszedelme nem tartóztathatta fel útján. Élhetett volna nyugodtan Franciaországban, mint királyi menedéket élvező fejedelmi vendég, de mikor úgy érezte, úgy látta, hogy Törökország felől segély jöhet a magyar szabadság számára, elhagyta biztos menedékét és elindult arra, amerre végzete szólította.

Ha földi mértékek szerint mérünk, a csalódottság, a megáláztatások útja volt ez. De mit jelent a mi rövidlátó mérésünk és értékelésünk? Rákóczinak végig kellett szenvedni Rodostót, hogy oda emelkedhessék, ahol a magyar történelemben, a nemzet legnagyobb alakjai között, helyét elfoglalja.

És a többiek? Akik jöttek, hogy menjenek. „A fa minden őszelel elveszti leveleit és minden tavasszal friss rügybe borul.” A levelek lehulltak, a nemzet fája áll és a legszörnyűbb pusztulás és legrémesebb levélhullás után is várja az új tavaszt, az új rügyeket.

Mi hozza el a tavaszt? Mi fakasztja ki a rügyet? Az isteni kegyelem és az emberi bizalom. Bizalom a munkában, az erőben, a földre hullatott verejték megtermékenyítő erejében.

*

Zágoni Mikes Kelemen és Kőszegi Zsuzsika Rodostóban majdnem mindennap együtt vannak. A fejedelem íródeákja már nem deák többé. Telnek-mulnak az évek és az a fehér hajcsík

egyre szélesebb Mikes halántékán. Hűségesen elvégzi munkáját a fejedelem mellett, de nincs itt már olyan sok dolog. Nem kell már külföldre leveleket írni, mintahogy elmaradnak az idegen udvarokból való levelek is. A bujdosó magyarokkal már nem igen törődnek az emberek.

A török próbálja velük a császári udvart ijesztetni, de a török már nem az Európát rettegtető hatalom többé. Amit még fel tud ajánlani Rákóczinak, azt a fejedelem visszautasítja. Hogy tatár sereg élén próbáljon betörni az országba.

Rákóczi méltóságteljes felháborodással felel a nagyvezérnek: „Én duló csapattal hazám testére erőszakkal be nem török. Magyar csapatok élén akarok a magyar szabadságért harcolni. Akkor megyek vissza, mikor honfitársaim hívnak.”

És a hívás — legalább is hangosan kimondva — késik. Mert hogy mi van a magyar szívek mélyén, azt senki sem tudja. Csak sokkal később, hosszú évtizedek múltán tudták meg, hogy a magyar lélek mindig magáénak tudta a bujdosókat és magáénak vallotta Rákóczi lelkét. Mintahogy ma is magáénak vallja. A nemzeti lélek egyik legdrágább kincse Rákóczi Ferenc emléke.

*

A nagyasszony, Bercsényi Miklósné sokat betegeskedett és Kőszegi Zsuzsika úgy ápolja, mintha tulajdon leánya volna.

Ott ül ágya mellett, melyből — ezt Zsuzsikának megmondta az orvos, — nem is fog a szegény nagyasszony felkelni. Bercsényiné megadással viseli sorsát, szenvedését, betegségét. Ő, aki nek nehéz természetéről annyit beszéltek, most sohasem panaszkodik, nem zsörtölődik, csak az urára, meg a nevelt leányára, Zsuzsikára van gondja.

— Eredj fiam, a friss levegőre, a tengerpartra kissé, — mondja Zsuzsikának, — hiszen egészen halvány lett az a kis orcácskád.

Zsuzsika szabódik, de a grófasszony intésére szót fogad, be akarja szolítani a második frajijt, de Bercsényiné megrázza fejét.

— Egyedül akarok lenni, Zsuzsika, lehet, hogy alszom is egy kicsit.

Zsuzsika kezét csókol és lemegy a kertbe, mely éppen a tengerpartig húzódik. Itt leül egy padra. Jólesik a hűs levegő égő fejének és felzaklatott szívének. A szegény szenvedő nagyasszonyra gondol... Meg Bercsényi uramra, aki olyan ijedten,

sápadtan jár-kel a házban, mint a gyermek, akit őriző nélkül hagynak...

Aztán behunyja szemét Zsuzsika és a régi multból tűnnek fel előtte képek. Még gyermek, de azért már a régi multról beszél. Hiszen annyi minden történt vele azóta a rettenetes nap óta, hogy édesanyját utolsó útjára kikisérte... Addig olyan volt minden, az egész élet, mint a gyermekálmom. A kedves, vidám napok odahaza, a szülőinél. Aztán a nyári látogatások Zágóban... Itt lassanként pirosra gyult Kőszegi Zsuzsika fehér arca... Azok a zágoni nyarak... Mindig ottmaradtak szeptemberig, akkor ünnepelték Kelemen születésnapját. És aztán az utolsó zágoni ünnep, a feledhetetlen...

Mikor Kelemen tizenhatéves lett... És elment a fejedelem táborába. Zsuzsika még ma is látja, mikor Kelemen lovának alakja belevesz lovasával együtt a hegyi útba. Hogy integetett akkor a zsebkendőjével... Még gyermek volt... De jól emlékszik mindenre. Mire gondolt? Ha Kelemen most hirtelen visszafordulna a nagy hegyek közül és megint bejönne a zágoni udvarházba!...

Kőszegi Zsuzsika ahogy ott ült az idegen országban, az idegen tenger partján, nagyot sóhajtott. Most már tudta, hogy vannak utak, melyekről nem lehet visszafordulni... De ha el sem indul?... Ha ottmarad Zágóban az ősi kurián? Akkor?... Akkor talán ő sem kerül a Bercsényiné asszonyom házába, talán ő is ott lenne Zágóban, a jó Éva néni mellett, aki leányaként szerette... Égett az arca és úgy érezte, hogy könnybeborul a szeme, aztán megrázta fejét és keserűen vádolta magát.

— Hálátlan teremtés vagyok... Ime, a szegény nagyszony sulyos beteg és én ilyenekre gondolok. Hát van nekem valami okom panaszra? Bercsényiék nagyuri házában nem talál-tam-e otthonra? Éreztették velem árvaságomat, szegénységemet? Nem fogták pártját kis testvéreimnek, édesapámnak? Nem biztosította a nagyszony atyafisága apám megélhetését? És én?!...

Lement néhány lépcsőfokon, egyenesen a tengerhez, meg akarta locsolni égő homlokát. Éppen az utolsó lépcsőfokon állt, mikor valaki ráköszönt.

— Jó napot, Zsuzsika.

— Jó napot, Kelemen, — mondta a fiatal leány, még piros volt az arca, de már teljes nyugodt, biztos hangon beszélt.

— Vigyázzon, Zsuzsika, nem jó ilyen közel hajolni a vízhez, könnyen elszédül az ember.

— Csak a homlokomat akartam meglocsolni.

— Csak nem fáj a feje, Zsuzsika?

— A szegény jó nagyasszonyra gondoltam és...

— Minden jót kell remélnünk, Zsuzsika. Hanem mikor kapott hazulról levelet?

— A mult napokban. Édesapám jól van. De csak bizony érzi az idők terhét. A fiuk jól tanulnak, Isten segítségével ember lesz belőlük.

— Ezt magának köszönhetik, Zsuzsika.

— Nekem?

— Bizony magának. A Bercsényiné asszonyom atyafisága a maga kedvéért fogta pártul őket.

— Ha így volna, életemnek egyik legnagyobb öröme, hogy apámnak, meg testvéreimnek hasznára lehettem. Hát Zágonból jött-e valami jó hír?

— Édesanyám jó erőben, egészségben van, áldassék érte az Uristennek szent neve. Azt írja az édes, drága, jó lélek, hogy írjak egy folyamodványt a császárnak, ő maga próbálja majd beadni. Azt hiszi, hogyha ő, az anya, esedezik majd a trónus előtt, talán nem esedezik hiába.

Zsuzsika úgy érezte, mintha szivedobogása is megállt volna:

— És nem írja meg a kérvényt kegyelemért?

Mikes megrázta fejét:

— Nem irom meg, Zsuzsika. Ha volna is foganatja, én annak hasznát nem vehetném.

Szinte alig lehetett hallani a leány hangját, mikor kérdezte:

— Nem vehetné hasznát?

— Nem, Zsuzsika, mert én megfogadtam saját lelkemnek, hogy soha uramat, fejedelmemet el nem hagyom és becsületes ember megtartja a fogadalmát, még ha beletörik is a szíve.

Zsuzsika szép, kis kedves arca most egészen fehér lett:

— Igaza van, Kelemen, becsületes ember meg asszony megtartja a szavát mindig, minden körülmények között.

Aztán mosolyt erőszakolt arcára, amikor kérdezte:

— De azért vágyik haza, Zágonba, ugy-e Kelemen?

— Beteg vagyok a vágytól, Zsuzsika. De itt kell maradnom. Ott jó módú birtokos volnék, itt szegény bujdosó koldus vagyok. Annyim van, amennyit a fejedelem fizethet szolgálataimért. Kevés már a szolgálatom, neki még kevesebbje van, amiből adhat. Hát csak így kinlódok, gyötrődöm, míg eltelik az élet, a bujdosó élete, a nagy magányosságban.

— Nekem sincs semmim, — mondta Zsuzsika halkan, — csak amit Bercsényi gróf urék nagylelkűségétől kapok. Szívesen adják, szeretettel adják és nem is szép tőlem, hogy most mégis eszembe jutott: Mit csinálnak most odahaza és milyen az élet arra, messze, messze?

Nem tudta vagy nem akarta kimondani a szót: Zágonban, csak lehajtotta fejét.

Mikes Kelemen összeszedte minden bátorságát, mint aki a lehetetlenséggel harcol és erős hangon kezdte:

— Zsuzsika, én nagyon szegény ember vagyok, de talán ha meg merném magától kérdezni? ...

Csakhogy Mikes Kelemen soha ezt a mondatát be nem fejezhette, mert közbejött valami és hogy folytathassa ezt a mondatot, Kőszegi Zsuzsikának kellett volna kérdezni.

Ha Zsuzsika megkérdi, hogy mit is akart neki mondani? ...

Csakhogy ezt Kőszegi Zsuzsika soha meg nem kérdezte. Sem akkor, sem azután. Soha életében.

NYOLCADIK FEJEZET.

Bercsényiné.

Egy ijedt hang kiáltotta Zsuzsika nevét és a fiatal leány futott a kerten keresztül a ház felé ...

*

Odabent a betegszobában csend volt. A grófasszony azt mondta, hogy pihenni akar, ne zavarják.

Aztán elővette a franciák országából jött levelet, melyet azonnapi kaptak Párisból. Oh, hányszor elolvasták már. Először Bercsényi olvasta fel büszke és boldog hangon, aztán Bercsényiné olvastatta fel Zsuzsikával, majd maga olvasta, hogy hátha azok kihagytak valamit belőle? És csakugyan mentől tovább, mentől többször olvasta, annál többet látott benne. Szólott pedig az a levél Bercsényi Miklós egyetlen fiáról, Lászlóról, kit Eszterházy Antal felügyelete alatt hagyott a gróf Párisban, hogy ott végezze a katonai iskolát. És ime, ír a gyámapa Eszterházy és



irnak a tanárok, hogy Bercsényi László az iskola disze, és minden szépet, jót, nagyot várnak tőle, ha így halad tovább útján.

— Istenem, — mondja csöndesen Bercsényiné és olyan boldog, megelégedett mosolygás fut végig ajakán, mintha ifjúság, szépség, egészség, mind-mind megint birtokába lenne... Az ő jövője... A fiam jövője...

És bármilyen fényeset, diadalmasat látott most az immár bucsuzkodni készülő anyai szem, nem lehetett az olyan merész, kábitó, magasbarepülő, mint amilyen Bercsényi László pályája lett, ott, a messze idegen földön. Mert Bercsényi Miklós fia, Bercsényi László gróf, később a francia hadsereg fővezére, marsallja lett. Elérte a legmagasabb katonai rangot, mit ő előtte csak királyi vérből való herceg ért el.

Mit tudhatott, mit láthatott előre ebből az anya? Bercsényiné csak olvasta, olvasta a levelet. Szeme ragyogott, ajka mosolygott, megnyult arcáról eltűntek a redők. Az írást ott tartotta kezében és csöndesen elaludt.

Mikor később az udvari asszony belépett hozzá, hogy felébressze, ámulva nézte arcát, Bercsényiné mintha évtizedeket fiatalodott volna. Szép volt, vidám és mosolygós, mint valaha boldog ifju korában. Aztán közelebb hajolt az udvari asszony, nagyot sikoltott és mint mindig, ha baj volt, Zsuzsika nevét kiáltotta. Bercsényi Miklós gróf felesége csöndesen, nyugodtan, mosolyogva aludt és soha többé álmából fel nem ébredt. A fiáról örömhíreket hozó levél ott volt a kezében. Zsuzsika szívére tette ezt az írást és úgy temették el, a nagyasszonnyal együtt.

*

Eltelt a gyászszentendő, a nagyasszony halála után, de Zsuzsika még mindig nem vetette le gyászruháját. Mindig szerette a nagyasszonyt, de csak mintha most tudta volna meg, mennyire kedves szívének, mióta az örökre elköltözött.

A Bercsényi-házban pedig maradt minden úgy, ahogy volt. Hiszen azelőtt is Zsuzsika vezetett itt már mindent. Bercsényi uram parancsára úgy tekintették minden szavát, mintha a házasszonya mondotta volna. Kőszegi Zsuzsika különben most látta, mennyire ismerte a szegény, megdicsőült nagyasszony az ő urát. Hogy milyen gyöngye is tud lenni a férfiember, ha a sors keze ránehezedik.

Mert a nagyasszony halála után, mintha teljesen beborult volna az ég felettük. Immár mindenki tudja, hogy a bujdosó kurucok ügye teljesen elveszett. Elvégezvén munkájukat, mit a

történelem reájuk szabott, vissza kell vonulniok, el kell temetkezniük, mintha immár nem is tartoznának a nemzet eleven testéhez. Azt, hogy most, mikor már mindenből kikapcsolódva, mindenkitől elhagyatva és megtagadva, tulajdonképpen most kezdik meg örök életüket, hogy ami bukásnak látszik, az felemelkedés, ami gyászos végnek tűnik fel, az a legdicsőbb kezdet, azt a bujdosók nem sejtették. Mint ahogy nem sejtette a magyar nemzet és a nagy vérveszteség után megpróbált a hétéköznapi életébe beilleszkedni.

*

Mikes Kelemen ezekben az időkben még gyakrabban gondolt arra, mi lett volna, ha ő akkor, azon a szeptemberi napon el nem indul a fejedelem udvarába?

Akkor ez a gyászruhás fiatal leányka, kit szívében, lelkében magának szánt, aki titokban talán szinte menyasszonyának tartotta magát, már régen felesége volna. Ott élnének a Mikes-kurián, mint ahogy éltek ősei mind, századok óta.

Megrázta fejét. Mert hát minek gyötörni magát hiábavaló gondolatokkal. Ő elindult útján, Zsuzsika utána integetett, mintha visszahívná. De hát vannak utak, mikről visszafordulni nem lehet. És vannak gondolatok, melyeket nem szabad végiggondolni, mert csak kísértésbe esik az ember. Mit is érne vele az ember, ha megtudná, mint érez iránta a leány? Őrzi még szívében a multak emlékét? Miért kérdeje ezt meg a szegény bujdosó, kinek saját sorsa is bizonytalan? Hiszen neki semmije sincsen. A fejedelem háztartása egyre szűkebb keretek közé kerül. Nagy vagyonából, uradalmából semmi nem maradt. Arra a bécsi kormány tette rá kezét. A török évről-évre szűkebben méri ki a járandóságot. Lefelé megy a félhold hatalma. Vége a hajdani dicsőségnek, hatalomnak, gazdagságnak. Még jó, hogy így, vagy úgy, gondja van reájuk és nem hagyja pusztulni a bujdosókat.

Igy álljon ő oda koldusszegényen, mint a fejedelem alig fizetett íródeákja és kérdezze meg Zsuzsikától, megőrizte-e lelkében a mult emlékét? Ha igent mondana a leány, szabad-e azt neki meghallgatni? Zsuzsika Bercsényiné asszonyom jóvoltából el van látva. Mert igaz, hogy a Bercsényi-uradalom éppen úgy Magyarországon maradt, mint a Rákóczié, de a nagyasszony sok kincseiből, aranyából, drágaköveiből tömérdeket kimentett. Szükséget a leánynak nem kell szenvedni. Így hívja ő magához, mikor férfi léttére semmit sem tud neki nyújtani?

De azért eljárt a Bercsényi-házba és elbeszélgetett Zsuzsiká-

val. Néha Bercsényi uram is kifejezte elégedetlenségét, hogy a fejedelem tulontul lágy az emberekkel szemben. A jövedelmének, amit a török kormánytól kapott, nagyrészt elosztogatja, magának alig marad. Pedig hát mindenki megkapja a maga kiszabott járandóságát Sztambulból, elégedjék meg vele. De a fejedelmet annyian zsarolják és hagyja magát. Még idegen kalandorok is beférkőznek bizalmába és szánalmát megejtven, pénzt csálnak ki tőle. Aztán szemrehányólag tette hozzá:

— Kegyelmednek, Mikes öcsém, kellene arra vigyázni, hogy a fejedelem jövedelme teljes épségben az ő személyére fordíttassék.

Mikes Kelemen csak kezével legyint.

— Amennyire lehet, öröködöm én, kegyelmes gróf uram. De a fejedelem őfensége úgy kívánja, hogy a szükölködőket ne zavarjam el tőle. És a szükölködőkkel együtt betolakszanak hozzá a családok, a kalandorok, kik meglopják pénzét és megkárosítják bizalmát. Ha másképpen nem megy, meglesik, mikor reggeli ájtatosságára megy és ott ostromolják meg panaszaikkal.

— Így volt ez otthon is, — dörmögi Bercsényi, — no mind-egy. Ezen már, ugylátszik, ugysem birunk segíteni. Inkább azt mondja meg, öcsémuram, nem ajándékozta-e ki magát tulontul a fejedelem? Nem szenved-e valamiben fogyatékossgot, hogy aztán tudtán kívül valahogyan pótolhassuk?

Gyakran szövetkeztek ilyen kegyes csalásra. Mert Rákóczi az utóbbi időben nagyon nehezen adta ki a pénzt saját szükségleteinek fedezésére. Még a konyhát is nagyon szükre szoritotta. Egyre többen menekültek hozzá, akiknek odahaza egyért vagy másért nem volt maradásuk, bizony néha nem is tiszta hazafias okok miatt. Egyre több lett a könyörgő, kérő levél. Ugy folyamodtak a fejedelemhez, mintha még mindig ő volna a hatalmas Rákóczi-uradalmak birtokosa. És a fejedelem nem szívesen utasította el a hozzája fordulót. Csak a maga személyén és háztartásán akart takarékoskodni. Mikor már tulontul telt a mérték, ott volt Bercsényi uram, aki titokban pénzt adott Mikesnek, hogy szerezzen be mindent, amire Rákóczinak szüksége van. De erről a fejedelemnek soha sejtelme sem volt.

Bercsényi uram elindul rendes délutáni látogatásra, ilyenkor szokta a fejedelmet felkeresni, a fiatalok egyedül maradnak.

— Kelemen bátyám, — mondja csöndesen Zsuzsika, — tudja, hogy édesapám uram a jövő héten megérkezik.

Mikes Kelemennek nagyot dobbant a szíve... Hogy ide, a

bujdosók közé jön Zsuzsika apja?!... Valaki a régi világból... És még milyen kedves valaki... A Zsuzsika édesapja!...

— Igen, — folytatja a fiatal leány. — A kegyelmes gróf ur küldetett neki pénzt, hogy meg tudjon engem keresni. Láttam, hogy nagyon szomorú vagyok a grófné asszony halála óta és fel akarja szívemet vidítani. A kegyelmes gróf ur nagyon jó hozzám.

— Maga is hűséges szívvel érez iránta, — felelt Mikes.

Zsuzsikának nagyon komoly lett az arca:

— Megigérttem a grófné asszonynak, hogy édes leányaként fogok a kegyelmes gróf urra gondolni mindig, ha ő már nem is lesz itt. És tudja, Kelemen, a mi fajtánk, mindig megtartja, amit ígér.

Mikes lehajtotta fejét és alig lehetett hallani hangját, mikor felelt:

— Mindig megtartja, mit ígér...

*

Egy szép napon csakugyan megérkezett Kőszegi uram.

Ragyogott a Zsuzsika arca, mikor édesapja szívére szorította, mikor elmondta, hogy odahaza mindenki jól van. A két fiu szépen növekedik, jól tanul, testben, lélekben gyarapodik. Mikesnek is jó hírekkel kedveskedett Kőszegi uram.

— Az édesanyád — Istennek hála — egészséges. A birtok is meghozza a magáét, szükségét nem szenved. Csak érted epekedik a szive. Már kétszer is járt szegény Bécsben, hogy kegyelmet eszközöljön ki számodra és te hazatérhessél Zágonba gazdálkodni. De mind a kétszer elutasították. Csakhogy nem hagyja abba, mondotta nekem, míg szívének dobbanása el nem áll. Te pedig légy bizalommal, mert ő tudja, hogy te mindenben ártatlan vagy, bár Bécsben nagy bűnösnek tartanak.

— Nincs nekem egyéb bűnöm, — mondta halkan Mikes, — minthogy nagyon szeretem uramat és fejedelmemet. Igaz, hogy ez Bécs szemében a gyilkosságnál is nagyobb véték.

Többet nem beszéltek a dologról. Mit is mondhattak volna? Kőszegi uram nem akarta szegény Torma Évát szomorítani, de ő már hallotta, hogy Mikes Kelemen soha kegyelmet nem kap, mert nagyon gyűlölt személy Bécsben, a Rákóczihoz való ragaszkodásért. De hát minek mondaná meg a szegény anyának? Talán életétől fosztja meg, aki minden reménységét elveszi



A mi fajtánk mindig megtartja, amit ígér ...

tőle. És Mikes Kelemen is hallgat. Az igazi érzelem nem kérkedő. Mikes nem mondja el, hogy hiába is jönne a kegyelemlevél. Ő fogadalmat tett és Rákócztól csak a halál választja el, ha egyiknek vagy másiknak ütni fog majd az órája.

*

Már több mint egy hónapja ott tartózkodik Kőszegi uram a Bercsényi-házban, mint kedves és tisztelt vendég, mikor Bercsényi uram bucsuzkodik. Egypár hétre Sztambulba kell mennie a fejedelem megbízásából, de arra kéri Kőszegi uramat, hogy csak érezze tovább is jól magát házában, míg visszajön. Aztán lesz mit elbeszélgetni a legújabb sztambuli hírekről. Zsuzsikától is bucsut vesz a gróf ur és megkérdi, hogy mit vegyen a számára a sztambuli bazáron? Zsuzsika mosolyogva rázza fejét. Neki nem kell semmi. Van mindene bőven, csak a gróf ur ökegyelmessége vigyázzon magára a hosszú nagy uton, nehogy valami baja történjék.

Egyedül marad Kőszegi uram a leányával és mindjárt első este komoly, nagyon komoly dolgokról beszél vele.

— Zsuzsika, édes leányom, te tudod, hogy Bercsényi uram hívott ide engem Magyarországból.

Zsuzsika kissé bámulva néz édesapja szeme közé.

— Ugy gondoltam, édesapám uram akart engem látni.

— Hát persze, hogy akartalak, — mosolyog Kőszegi meghatottan, — hiszen úgy vágyakozott a szívem utánad. De mégsem mertem volna elindulni. Módomban sem lett volna, ha gróf ur a reá való költséget nem adja. Hiszen tudod, hogy én teljesen tönkrementem, mi mindenünket a grófi család jóvoltából kapjuk.

Zsuzsika bólintott. Tudta mindezt, de most olyan furcsa érzés szorította össze szívét. Hogy az ő és családjának sorsa ennyire össze van kötve a Bercsényi grófékéval.

— A gróf ur mikor elutazott, megbízott engem, hogy tapintatosan és óvatosan kérdezzem meg tőled, édes leányom... De nem értek én a kerteléshez... Te pedig okos leány vagy, Zsuzsika...

Várt egy pillanatig, mert a fiatal leány hallgatott, hát csak gyorsan kimondta:

— Azt szeretné megtudni a kegyelmes gróf ur, nem akar-nál-e a felesége lenni, Zsuzsika?

Zsuzsika elsápadt, mintha vére visszafutott volna szívébe. Csak nézte, nagy, kitágult szemmel édesapját.

— Ne nézz így reám, kis Zsuzsikám — és Kőszegi uram

szinte megijedt leánya tekintetétől. — Senki téged erre a házasságra nem kényszerít... még csak reá sem beszélünk, édes leányom. Sőt Bercsényi uram megbízott, kérdezzem meg tőled: volna-e itt valakid, akihez valami szívbeli vonzalom köt? Mert akkor ő természetesen mit sem mondott, sőt rajta lesz, hogy boldogságodat elősegítse.

Zsuzsika halvány arca egy pillanatra kipirul. Hátha talán mégis? ... De a következő pillanatban már csüggedten hajtja le fejét.

— Szívbeli vonzalom? ... Talán nem is az, csak egy régi, kedves álom. Az álmok pedig arra valók, hogy az ember elfelejtse őket.

Ha Mikes Kelemen el nem indul azon a szeptemberi napon a havasok közül, azóta ő már boldog asszony lenne Zágóban. Dehát elindult és nem tudott, nem lehetett visszatérni...

— Hallgass meg engem, édes leányom, — folytatja tovább Kőszegi uram. — Senki a te akaratodat befolyásolni nem akarja, csak éppen elmondok mindent, amit Bercsényi gróf nekem mondott. — „Tudom, hogy öreg ember vagyok, nem Zsuzsikához való. De nem is feleséget keresek én már. Hűséges nevelt leánya volt a feleségemnek, velem szemben is úgy viselkedett, mintha a tulajdon gyermekem volna. Elhatároztam, hogy én is így gondoskodom róla. Vagyonomat két részre akarom osztani. Az egyik rész László fiamé, a másik Kőszegi Zsuzsikáé. Végrendeletem reá hagyom a neki járó részt. De hogy soha rendelkezésem az atyafiság meg ne támadhassa, ahhoz vagy gyermekemmé kell fogadnom, vagy házastársul vennem. Gyermekemmé nem lehet, mert az itteni törvények szerint csak az vehet magának gyermeket, akinek saját, igazi fia, vagy leánya olyan méltatlanul viselte magát, hogy nem érdemes nevét hordoznia. Büszkeségemre és boldogságomra az én László fiam a legkitünőbb fiu. Nincs más mód, ha vagyonomban Zsuzsikát részesíteni akarom — és úgy kívánom, hogy soha meg ne háborítsák benne, — mint-hogy a feleségemmé, Bercsényi grófnévá tessek, ha ő beleegyezik.

Zsuzsika némán, lehajtott fejjel, mozdulatlanul nézett maga elé és Kőszegi uram folytatta:

— Ugy tegyél, fiam, ahogy szíved vonzalma diktálja. Jó gyermek és jó testvér voltál egész életedben. Most sem kell téged kötelességedre figyelmeztetni. Ne is felelj most nekem. Ráérsz gondolkozni. Bercsényi uram csak pár hét múlva jön haza.

Ráér gondolkozni, de hát miről? Amit szeretne, amit akarna, ami talán boldoggá tehetne, az örökre elveszett. Elveszett azon a szeptemberi napon, mikor Mikes Kelemen lova eltűnt a hegyi ösvényen, mely Zágonból kivezet. Ami ittmaradt, a szegénység, a nyomorúság, a hontalanság... Még a maga nyomorúságával is sulyosbitsa Mikes helyzetét? Ami Bercsényiné asszonyomtól reámaradt, az egypár évig talán mentesíti őket a gondoktól. De hát aztán? ... És az öreg apa és a két kis testvér? ... Ki gondoskodik róla? Igaz, a gróf felajánlotta segítségét mindenképpen. De szabad-e ezt a segítséget elfogadni, ha ő meg másfelé, más férfival indul el? És az a segítség? Ha az ő sorsát biztosítaná is? Biztosíthatná-e apját, két testvérét? Míg így, ha ő Bercsényi felesége lesz? Bercsényi Miklós még a számkivetésben is nagy ur. Sziklára épít, ki sorsát hozzá köti.

Hajnalodott és Kőszegi Zsuzsika még mindig ott jár fel s alá szobájában. Megjelent előtte egész élete. Édesanyjának arca, (csak ő, csak ő tudna most igaz tanácsot adni!), apja, két kis öccse, a zágoni ház lakói, Éva néni, Ferenc bácsi, Kelemen, a sok tündöklő, szép, meleg nyár... Jött minden, jött egymásután, hogy bucsuzzék Kőszegi Zsuzsikától...

*

És pár hónap múlva Bercsényi Miklósné lett a kis Zsuzsikából. A gróf ostromolta, kérte, hogy mit adjon neki nászajándéknak, de Zsuzsika csak fejét rázta.

— Olyan jó és nagylelkű hozzám, gondoskodik családomról, nem tudok mit kérni...

Aztán pár pillanatnyi csönd után hozzátette: — Azaz mégis valamit, ha szíve olyan kegyes volna?

— Beszélj édes angyalom, beszélj, — mondta boldogan Bercsényi, hogy fiatal feleségének mégis van valami kívánsága.

— Szeretnék innét elköltözni Rodostóból. Az itteni levegő, azt hiszem, nem tesz jót nekem.

— Ahová akarod, — felelt készségesen Bercsényi. — Majd aztán el-eljövünk a fejedelmet meglátogatni.

— Kegyelmed nagyon gyakran jöjjön, — mondta szeliden Zsuzsika, — de az asszonymnak otthon a helye, ha rendben akarja tudni házat. Így tanította ezt nekem az én megboldogult nagy-asszonyom, áldassék emléke,

Aztán még egy bucsu a Bercsényiné sirjától és még egy utolsó kézfogás a férfival, kivel többé nem látták egymást.

— Én most már elmegyek, Kelemen.

— Isten áldja meg Zsuzsika.

— Jó szívvvel gondol reám, Kelemen?

— Én mindig úgy gondoltam magára Zsuzsika és úgy is fogok gondolni az utolsó bucsupercembén, mert akkor maga lesz az eszemben, Zsuzsika. A maga arcát akarom lelkem előtt látni, mielőtt a földi világot itthagynom. A jó Isten kísérje minden útján Zsuzsika.

*

Hideg téli nap. A hó mindenütt befúj a rossz ablakon.

Hosszu, hosszú évtizedek teltek el azóta, hogy a bujdosó fejedelem és kísérete kiszállt Gallipoliban, a török földön. Azóta jobb hazába tértek már mindnyájan, akik idejöttek, a magyarság ügyének felderülését várni. Elment a fejedelem, a fővezér, a tábornokok, az ezredek, a közvitézek, a palotások, a szolgák, mind a magyarok, kik itt Rákóczi mellett éltek, idegen földön. Egyedül a 72 esztendő Mikes Kelemen él még, a fejedelem íródeákja.

Mikes Kelemen, ki valaha, régen, tizenhat esztendő korában elindult a nagy havasok közül és idevezette útja, a sötét tenger partjára. Itt maradt egyedül a bujdosók közül. Nappal hallgatja a sötét tenger zugását, este bevonul kis szobájába és írja leveleit, melyekben feltárul a nemes, tiszta lélek minden áldozatra kész hűsége, Istenben vetett rendíthetetlen hite, mély vallássossága, mely még a csapásokban és szenvedésekben is Isten segíteni és javítani akaró rendelkezését látja.

«Isten úgy akarta, hogy soha viszont ne lássam többé hazámat, mikor már semmi sem köt többé az idegen földhöz.»

Mert elvesztvén az urát és fejedelmét, már nem kötötte fogadalma. A bécsi hatalom azonban nem irgalmazott. Hiába esdekelt a jó Torma Éva, hiába hozta az erején fölül való áldozatokat. Nem teljesült utolsó kívánsága. Bucsuzó két szemét nem a fia fogta le, Mikes Kelemen még koporsójában sem láthatta többé édesanyját.

Éva asszony halála után az atyafiság próbálkozik a kegyelemkéréssel. De hiába. A császár nem ad kegyelmet az utolsó rodostói bujdosónak és nem ad kegyelmet a fiatal császárné és ki-

rályné, Mária Terézia sem. Sőt azt írja Mikes kegyelmi kérvényére: «Erről az ügyről többé hallani nem akarok.»

— Pedig nem volt egyéb bűnöm, — mondja az öreg bujdosó számkivetett, — semmi egyéb vétkem nem volt, minthogy nagyon szerettem uramat, fejedelmemet.

Elment a fejedelem és elmentek a többiek mind, kik valaha kedvesek voltak Mikes szívének. Az öreg ember ott ül a rozoga asztal mellett és ir. Nem is sejti, hogy az ő írásaiból fogunk ennek a kornak lelkébe nézni.

Egyszerre abbahagyja az írást. Ráborul a nagy magányosság. Szinte dermesztőnek érzi a csendet és egyedülvalóságot. A zsoltár szavai csengenek a fülébe:

«Az embereket Te meg hagyod halni.

Azt mondod az emberi nemzetnek:

Legyetek porrá, kik porból lettetek ...»

Csend van. Aztán halkan mondja az öreg ember:

«Az embereket Te meg hagyod halni.»

*

De csak azért, hogy új örök életre támaszd őket, mint ama magányos, utolsó bujdosó száműzöttet: Zágoni Mikes Kelemen.

VÉGE



Százszorszép Könyvek

Ez a könyv ennek a kitűnő, népszerű sorozatnak kilencvenedik kötete

Uttörő munkát végeztünk, amikor 1926 tavaszán megindítottuk a

Százszorszép Könyvek

sorozatot és ezzel tiszta irodalmat, érdekes, értékes olvasmányt adtunk a fiatal leányoknak, olyan

olcsó áron

hogy az mindenki számára könnyen megszerezhető legyen

Az 1933-ik évben megjelenő új regények

minden tekintetben méltóak arra, hogy helyet foglaljanak ebben a diszes sorozatban

Szerzői:

a magyar irodalom kiválóságai

A Százszorszép Könyvek

egy-egy kötete, kartonkötésben

80 fillér

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrásy-út 16

*A Százszorszép Könyvek 1933-ik évben
megjelenő új regényeinek szerzői:*

Dánielné Lengyel Laura

A történelem fölényesen biztos tudásu, ragyogó tollu elbeszélője, aki a fantázia repülőgépén egyforma könnyűséggel viszi magával fiatal olvasóit száz és ezer esztendők távolába, idegen országok királyi udvarába és jobbágy kunyhóiba egyaránt.

Kosáryné Réz Lola

A meleg szívek melegtollu írója, aki zászlójára a «szeretet» jelszavát írta, a szeretetet szolgálja minden könyvében, minden betűjével, minden meséjén keresztül.

Babay József

A «Mi huszonketten» fiatal és nagytehetségű írója, akinek minden során megérzik a Dunántul mokánysága és érzelmessége s akinek boldog diákkora kiapadhatatlan forrása az ifjúság számára elmondandó történeteknek.

S. Bokor Malvin

Az érző szívű, komoly fiatal lányok lelkét, életét, sorsát festi fölényesen biztos vonásokkal, derűs életfelfogással. Megérti a fiatalságot, mert ő maga is fiatal, megérti a mosolyt, mert ő maga is szeret és tud mosolyogni.

Zsigray Julianna

Az új nemzedék íróinak tipusa, aki ismerte gyermekkorában a régi szép világot s úgy gondol vissza reá, mint valami mesebeli tündérbirodalomra, de helyébe már építi az új tündérországot: a jövő biztos alapokon nyugvó világát, erővel, tehetséggel, hittel.

Tutsek Anna

Három nemzedék körülrajongott, egyre jobban szeretett szerkesztő nénije, akinek neve egybeforrt a magyar leányifjúsági irodalom fogalmával.

A hat regény előfizetési ára
4 pengő.

Törleszthető negyedévenként 1 pengővel.

Kiadóhivatal: Budapest, VI., Andrássy-ut 16.

SZÁZSZORSZÉP KÖNYVEK

eddig megjelent kötetei:

Altay Margit: Fehér hajó.
Bácskay Emil: A világpusztító.
Benedek Elek: Anikó regénye.
Benedek Rózsi: Zsuzsa megtanul táncolni.
Beczassy Judit: Méltóságos kisasszony.
— A Miklóssy-ház titka.
— Márta, mint detektív.
Bokor Malvin: Bárányfelhők.
Bónyi Adorján: Holdsugár.
— Kis veréb.
— A rózsadombi lány.
Curtis Yorke: A gonoszok.
— A Ruthwen-gyerekek.
Dániekné Lengyel Laura: Bornemissza Anna.
— A király és az apród.
— Magda története.
— Bethlen Gábor udvarában.
— A zsidói vár ura.
Dobosi Pécsi Mária: Galambka.
— Ida.
— Viarmadár.
ego: Katóka tizenkét terve.
— Tesszából Terka lesz.
— A zseniális Tessza.
— Zsuzsi az új lány.
Farkas Imre: Klára Itáliában.
— Mária meséje.
— Vissza napkeletre.
Farkas Pál: Eljön a tavasz.
— Az idegen.
Fleuriot: Szegény öreg.
Gineverné Győri Ilona: Egérke.
Gyomlay László: A bujdosó.
Gyökössy Endre: Postás-kisasszony.
Harder Ágnes: Bobi története.
Hedenstjerna Alfréd: A mindennapi kenyérért.
Jeszenskyné T. Irén: Ahol a szívek találkoznak.
— Vera és Verka.
Kosáryné Réz Lola: Egy méter fehér szalag.
— Az elvarázsolt kastély.
— Nyafka.
— Az ezüstsüveges ceruza története.
— A János-utcai leánykolónia.

Kosáryné Réz Lola: Laurácska meggyógyul.
Krúdy Gyula: Az alispán lánya.
— Tizenhat város tizenhat lánya.
Laczkó Márta: Diáklányok.
— Maris.
Maeds: Diadalmas jószág.
Nagy Endre: Kati kisasszony élet-története.
Nil: A fehér ruha.
Pálosy Éva: Bogárka.
— Három hónap története.
— Szép az élet.
— A tanítónéni.
Pogány Elza: Szárnypróbálgatás.
— A Vágh-gyerekek.
George Sand: Kis Fadette.
Sas Ede: Tavasz-álom.
Schantz Frieda: Tűzliom.
Schelper: Őszi róza.
Solymos Bea: A kis prepa.
Szegedi István: Bátor kislány a Hanzély-utcában.
Tábori Pirokska: A Básthy-kisasszonyok.
— A szamosparti öreg ház.
— Új utak.
— Madársziget.
Tábori Róbert: Délibábok.
— Hóvár.
— Mesevilág a tenger mélyén.
— A királybíró.
Tutsek Anna: Aranyfátyol.
— Évike feljegyzései.
— Kisanyám.
— Nagymama naplója.
— Negyedik parancsolat.
— Szerencse gyermeke.
— Vetés és aratás.
— Vidorka.
Vándor Iván: Ágnes.
— A költő.
— Petrőczy Kata Szidónia.
Verley: Egy dacos kislány története.
Wallshausen: Ismeretlen uton.
Webster Jean: Pattv a kollégiumban.
Wiggins: Becky sorsa.
Zwilmeyer: Inger Johanna.

Ára kötetenként, kartonkötésben
80 fillér

*Új kiadásban
jelennek meg az 1933. évben*

a SZÁZSZORSZÉP KÖNYVEK leg-
népszerűbb, elfogyott kötetei közül a
következők:

Benedek Elek: Anikó regénye

Wiggins Kate: Becky sorsa

Tábori Piroska: A szamosparti öreg ház

Altay Margit. Fehér hajó

Beczássy Judit. A Miklóssy-ház titka

Farkas Imre: Mária meséje

Ennek a hat regénynek az előfizetési ára:

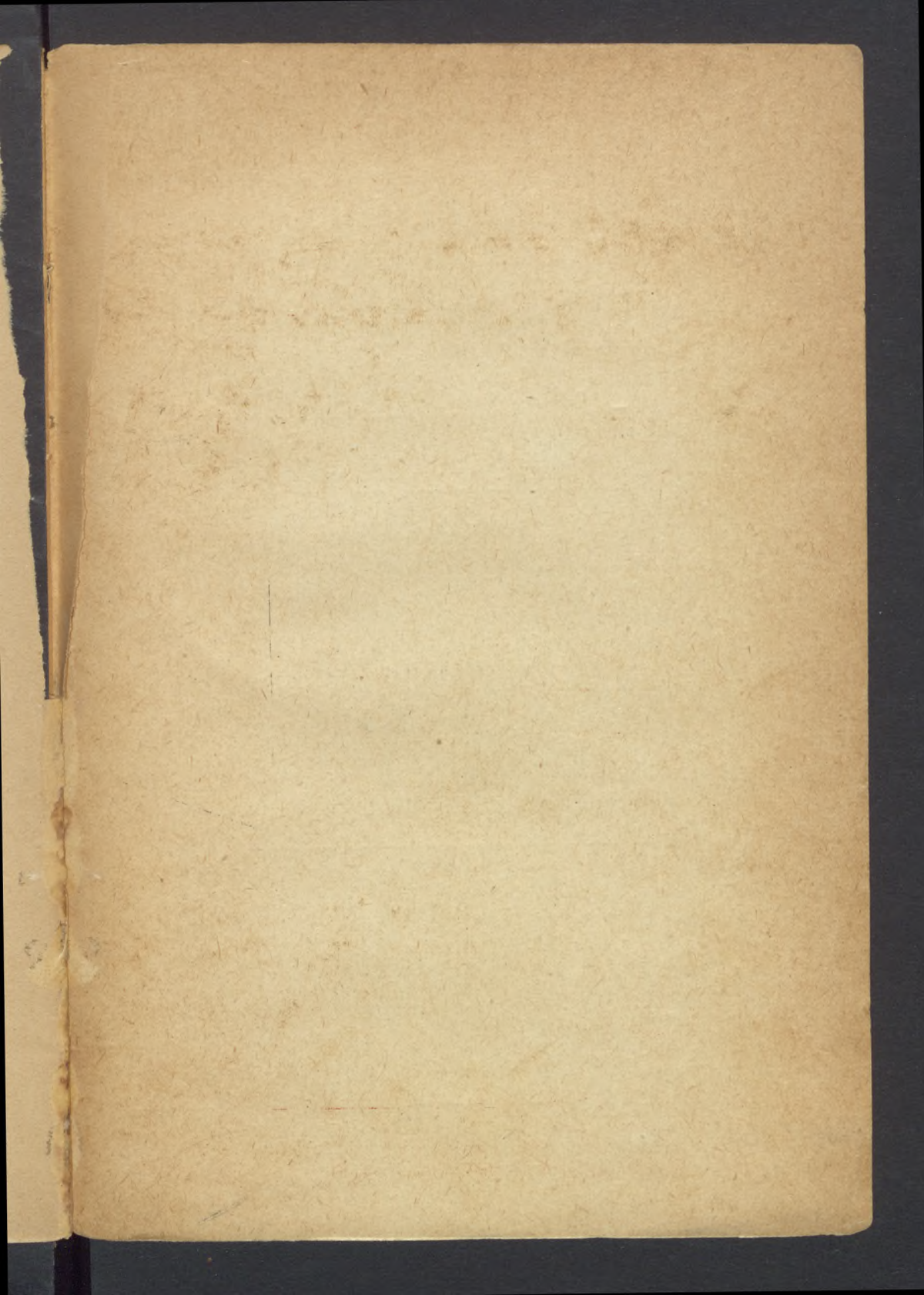
3 pengő 20 filler. Ez az összeg

negyedévi 80 fillérrel

törleszthető.

Kadóhivatal: Budapest, VI., Andrássy-út 16





MAGYAR LÁNYOK

A MAGYAR LEÁNYIFJÚSÁG
LEGNÉPSZERÜBB HETILAPJA

Szerkeszti
TUTSEK ANNA

Kiadóhivatal
Budapest, VI., Andrássy-út 16

Isaaszorosépp Könyvek XIX. évf. 1. sz. 1913 január 20. Megjelenik havonként.
Negyedévre (3 szám) 2 pengő 40 fillér.
Felelős szerkesztő és kiadó: Hampó József, Budapest, VI., Andrássy-út 16.

DAVID'S LIVING YILL
LAURA : MIRTH
MIRTH : MIRTH